

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
кафедра української літератури

**ТВОРЧИСТЬ НЕОКЛАСИКІВ В АСПЕКТІ ЕКФРАЗИСУ ТА ЇЇ
ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 601 групи
спеціальності «Середня освіта
(українська мова та література)»

Яценко Галина Володимирівна

Науковий керівник:

кандидат філол.наук, доцент кафедри укр. літ

Маркуляк Л. В.

Рецензент: _____

До захисту допущено

На засіданні кафедри української літератури

Протокол №__ від _____ 2022р.

Зав. кафедрою_к.ф.н.,доцент МАЛЬЦЕВ Валентин Сергійович

Чернівці-2022

Анотація

Ященко Г.В. Творчість неокласиків в аспекті екфразису та її вивчення в ЗЗСО – на правах рукопису. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України, Чернівці, 2022.

У кваліфікаційній роботі розглянуто дослідження, що стосуються виникнення та еволюції терміну «екфразис». Опрацьовано частини поетичних доробків учасників угруповання «п'ятірного грона» (Миколи Зерова, Максима Рильського, Юрія Клена, Павла Филиповича та Михайла Драй-Хмари) в аспекті екфразису. Подано методичні рекомендації щодо вивчення екфразису у ЗЗСО.

Ключові слова: екфразис, неокласики, література, мистецтво, античність, творчість, сонет, методика вивчення.

Summary

G.V. Yashchenko The creativity of neoclassicists in the aspect of ekphrasis and its study in general secondary education institutions – On the rights manuscript. – Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovich of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernivtsi, 2022.

The qualifying work presents research related to the origin and evolution of the term «ekphrasis». Parts of the poetic works of the members of the «group of five» (Mykola Zerov, Maksym Rylskyi, Yuriy Klen, Pavel Filipovych, and Mykhailo Dry-Khmara) have been elaborated in terms of ekphrasis. Methodological recommendations for the study of ekphrasis in general secondary education institutions are presented.

Key words: ekphrasis, neoclassics, literature, art, antiquity, creative work, sonnet, study method.

(підпис)

_____ **Галина Ященко**

Зміст

Вступ	5
Розділ 1. Екфразис в українському та зарубіжному теоретико-літературному дискурсі	9
1.1. Поняття екфразису.....	9
1.2. Проблеми класифікації екфразису в науковому дискурсі.....	14
Висновки до розділу 1.....	20
Розділ 2. Особливості функціонування екфразису у творчості «п'ятірного грона»	21
2.1. Роль неокласиків у формуванні української культури.....	21
2.2. Погляди неокласиків на мистецтво.....	24
2.3. Екфрастичні елементи у творчості «п'ятірного грона».....	29
2.3.1. Специфіка використання музичного екфразису в ранній поезії Максима Рильського.....	29
2.3.2. Особливості малярського екфразису у ранній поезиторчості Максима Рильського.....	32
2.3.3. Релігійний екфразис як вияв поетичного світовідчуження неокласиків.....	34
2.3.4. Архітектурний екфразис як важливий компонент образу міста.....	41
2.3.5. Екфрази-посвяти у поетичному доробку «п'ятірного грона».....	48
Висновки до розділу 2.....	51
Розділ 3. Методичні рекомендації щодо вивчення екфразису в творчості неокласиків в ЗЗСО	53
3.1. Програми української літератури в аспекті вивчення творчості «п'ятірного грона».....	53
3.2. Блок завдань до вивчення творчості Максима Рильського у 5 класі.....	57
3.3. Особливості вивчення творчості неокласиків на уроках української літератури.....	61

3.3.1. План-конспект уроку для 11 класу на тему: «Група «київських неокласиків». Їхнє творче кредо, орієнтація на традицію, класичну форму вірша. Різногранний творчий шлях М. Рильського, рання творчість. Філософічність, афористичність його лірики».....	61
3.4. Методичні зауваги щодо проведення позакласних заходів за творчістю неокласиків.....	66
3.4.1. Літературно-музичний вечір «Музична сторінка життя Максима Рильського».....	66
3.4.2. Позакласний захід на тему «Мистецтво та література у творчості неокласиків».....	72
Висновки до розділу 3.....	82
Висновки.....	83
Список використаних джерел.....	87

Вступ

Перша половина ХХ століття була важкою для українців та стала новим етапом у всіх сферах життя людей. Після утворення Української Народної Республіки були зняті заборони, що стосувалися української мови, тому з'явився шлях до розвитку, творчості та популяризації всього рідного, українського. Цей період характеризується великою кількістю літературних талантів та різноманітних угруповань. Вони намагалися створювати нову літературу та показувати дійсність, маючи різні уподобання. Серед митців виділялася група поетів, яка намагалася частково бути осторонь від революційних подій і пропагувала звертатися до світових надбань, на основі яких творити нові шедеври. Цим угрупованням були неокласики, навколо яких точилися дискусії: чи слід поетів, які мають подібні погляди, виділяти в окрему групу; чи варто взагалі виокремлювати в українській літературі таку течію як неокласицизм і її представників тощо. Та все ж поети активно працювали на літературній ниві, збагачуючи її колоритними образами та художніми засобами.

Представники «п'ятірного грона» зверталися до шедеврів минулого, були поціновувачами світової культури та мистецтва і намагалися передати своє ставлення до всіх уподобань за допомогою слова. Окрім того, у ліричних рядках приховано багато таємниць, які читач повинен розгадати. Для того, щоб передати власне бачення багатьох речей, неокласики використовували художні елементи, серед яких є мало вивчене поняття «екфразис». У сучасному літературознавстві є чимало теоретико-літературних праць на тему екфразису, проте досі не існує одного єдиного визначення терміну. Таким чином, звернення до історії екфразису, розуміння значення, виокремлення його видів є досить актуальним.

«Екфразис – словесний опис творів візуальних мистецтв, який може мати естетичну оцінку мистецького об'єкта, часом супроводжується описом окремих технічних прийомів автора твору, його манери чи стилю» [54, с. 292]. Цей термін як індивідуальна літературна одиниця почав формуватися ще в епоху Античності. Тоді він був одним з понять греко-римської риторики і описував предмет, який містив опис іншого предмету. Від початку свого існування це

поняття і досі не отримало одностайної думки щодо свого визначення, чи розглядати його між художніх засобів або ж стилістичних елементів. Більшість науковців, які займалися вивченням екфразису, розробляли власні види, типи та класифікації.

В українській літературі екфразис малодосліджений, хоча його в своїй творчості використовувало багато поетів та прозаїків, серед яких є Тарас Шевченко, Іван Франко, Іван Драч, Микола Бажан, Микола Зеров, Ольга Кобилянська, Григорій Квітка-Основ'яненко та інші. Інтерес до дослідження екфразису зростає, тому методологія та практика постійно примножуються. У зв'язку з тим, що відбувається постійний прогрес суспільства, межі екфразису збільшуються. Майже кожного року організуються конференції з питань візуалізації в літературі, публікуються статті, наукові роботи, збірники, монографії з питань екфразису тощо. Сучасними українськими дослідниками з теорії екфразису є Тетяна Бовсунівська («Вербальні образи мистецтва», «Роль екфразису в сучасному літературному процесі», «Роман-екфразис: генеза, дефініції та модифікації жанру»), Наталя Мочернюк («Проблеми художнього простору в екфразисі»), Галина Варнацька («Між літературою і живописом: трансформація екфразису»), Олеся Генералюк («Екфразис і гіпотипозис: проблеми диференціації»), Яніна Юхимчук («Екфразис як функціональна складова інтермедіальності та інтертекстуальності»), Тетяна Гребенюк («Візуальний екфразис як засіб організації сприйняття літературного твору»), Юлія Римар та інші.

Неокласики чи не найбільше серед представників ХХ століття використовували екфразис у своїй творчості. За основу нашого дослідження ми взяли постаті найяскравіших представників українського неокласицизму – «п'ятірного грона», до якого належать Максим Рильський, Микола Зеров, Михайло Драї-Хмара, Юрій Клен та Павло Филипович. Зважаючи на літературні вподобання, спілкування, оточення, світогляди, кожен з поетів використовував екфразис по-своєму і розкривав певні елементи мистецтва неординарно.

Окрім того, неокласицизм як літературний напрямок поданий у шкільному курсі літератури побіжно, а поняття «екфразис» взагалі відсутнє. Завдання сучасного вчителя не просто розповісти дітям програмовий матеріал, а змотивувати самотійно продовжувати досліді і відкривати для себе нові сторінки у житті та творчості великих постатей, збагачувати знання новими поняттями. Педагог повинен йти в ногу з часом і розробляти уроки таким чином, щоб не упустити важливих моментів, а також враховувати той факт, що навчання може перейти в дистанційний режим.

У програмі передбачені години для проведення уроків позакласного читання, які учитель може використати для розгляду життєпису письменника, або ж для поглибленого вивчення деяких тем. Саме такі уроки є можливими для розкриття поняття «екфразис». Окрім позакласного читання, педагог може розробити плани-конспекти виховних заходів чи літературних вечорів, на яких розкрити сутність екфразису. Також можливо організувати літературний гурток.

Актуальність роботи зумовлена недостатнім вивченням екфразису в українській літературі, зокрема в творчості «п'ятірного грона неокласиків», а також через відсутність поняття «екфразис» у шкільній програмі.

Наукова новизна полягає в тому, що у представленій роботі вперше проаналізовано різні типи екфразисів у творчості неокласиків; запропоновані власні розробки планів-конспектів уроку, виховного заходу та літературного вечора.

Мета роботи полягає у дослідженні різних типів екфразису та специфіки їх використання у творчості неокласиків, особливості висвітлення терміну «екфразис» під час навчального процесу на основі поезотворчості «п'ятірного грона».

Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати наукову літературу, пов'язану із дослідженням екфразису;
- 2) виокремити та систематизувати різні підходи щодо класифікації екфразису в наукових дослідженнях українських та зарубіжних учених;

- 3) виявити мистецькі візії у творчості неокласиків;
- 4) з'ясувати специфіку використання екфразису в поезії «п'ятірного грона»;
- 5) розробити плани-конспекти, які містять розгляд питань «екфразис».

Об'єкт дослідження – екфразис у творчості неокласиків.

Предмет дослідження – специфіка використання матеріалу про екфразис у творчості неокласиків на уроках української літератури.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її основні результати та висновки доповнять та розширять попередні дослідження, присвячені екфразису.

Апробація. Окремі положення магістерської роботи були виголошені на організованій ЧНУ ім. Юрія Федьковича студентській науковій конференції, яка відбулася в режимі онлайн 22 квітня 2020 року, а також у квітні 2021 року.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можна використати на уроках української літератури, а також у позакласній роботі в ЗЗСО.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаної літератури.

Розділ 1. Екфразис в українському та зарубіжному теоретико-літературному дискурсі

1.1 Поняття екфразису

Література ніколи не існувала окремо від інших видів мистецтва. Найчастіше її поєднували з музикою, коли ще за часів розпаду синкретизму словесне мистецтво і надалі супроводжувало різного роду ритуальні або ж обрядові дійства. Проте не можна обмежуватись лише музичним мистецтвом. Якщо пригадати, як виникла драматургія, то одразу розуміємо, що до слова з музикою приєднується ще й театральна дія. Література не стоїть осторонь і від живопису, адже слово може відобразити зображення. Ми погоджуємось із думкою німецького композитора Ріхарда Вагнера, який вважав, що «великий універсальний твір мистецтва повинен включити в себе всі види мистецтва, використовуючи кожен вид лише як засіб і знищуючи його в ім'я досягнення загальної мети – безпосереднього і безумовного зображення досконалої людської природи» [55, с. 190].

Дмитро Наливайко, на основі визначень Гегеля про роди літератури, подає своє бачення зв'язку епосу, лірики та драми з видами мистецтва: «певна гомогенність епосу з образотворчим мистецтвом, що відображає об'єктивно суще в живописно-пластичних образах і деталях; лірика виявляє субстанційну й інтенційну близькість до музики, цієї одухотвореної чуттєвості; драма, поєднуючи об'єктивність епосу й суб'єктивність лірики, суміщає обидва тяжіння, але виявляється найближчою до видовищних мистецтв, зокрема до театру, та й реалізується вона вповні як твір мистецтва на театральній сцені» [59, с.130].

Жодна людина не може творити без слова. Ми цілком погоджуємось зі словами Олександра Потебні: «творча думка живописця, скульптора, музиканта невимовно словом і завершується без нього, хоч і передбачає значний рівень розвитку, що дається тільки мовою» [59, с.131].

Взаємопов'язувати слово з іншими видами мистецтва можна за допомогою різних художніх засобів. Наприклад, ремінісценція слугує ніби відгомонам до раніше побаченого, почутого чи прочитаного явища, елементу

мистецтва. Частково таку роль може виконувати і алюзія, яка натякає на певний загальновідомий факт, висвітлений в інших творах. Проте ми звернули свою увагу на менш досліджений засіб – екфразис.

За статтею Тетяни Бовсунівської «Екфразис та інтермедіальність»: «Екфразис – від давньогрец. ἔκφρασις – опис, виклад. Утворене від давньогрец. екфраза – висловлюю, виражаю» [5, с. 111].

Прикладом ранніх тлумачень екфразису виступає визначення, запропоноване ритором Феоном (I - поч. II ст. н.е.), згідно з яким екфразис – це описова мова, яка чітко «показує очам» те, про що вона пояснює. Архітектор Гермоген (II ст. н.е.) присвятив екфразису особливий твір. Під екфразами він розуміє людей (портрети), обставини, пори року, дні. Через три століття екфразу дозволено виділяти в окремий твір, не зважаючи на те, що найчастіше вона є складником іншого цілого. Та все ж, на думку науковців, «законодавцем еталону екфразису» [37, с. 247] вважається Гомер. «Гомерівський епос» багатий на використання екфраз, значних за обсягом, детальних, багатобарвних. Письменник давав широкі описи мечів, кубків, шоломів, шат та палаців. Значно більше цінується опис не просто якогось предмета, а відображення на ньому цілого сюжету подій. Звісно, яскравим прикладом є опис Гомером щита Ахілла, «де зображений цілий світ: природа у зв'язку з людиною, земля і небо, океан, міста, в яких мир і в яких проходять війни, сільськогосподарська діяльність (скотарство, збір винограду), свята (весілля), смерть, зображена навіть сцена суду» [50, с. 45].

Екфразис пов'язаний з античною та візантійською естетикою, тому є поділ на греко-римський і давньоєврейський типи екфразису, де перший позначений як статичний (докладний опис зовнішнього вигляду твору мистецтва), а другий як динамічний (опис процесу виготовлення відповідних творів).

Науковці дослідили твори-описи III століття і з'ясували, що грецьке слово «Eсphraseis» – оригінальна назва «Статуй» Калістрата. Його використовували при вивченні античних епіграм I ст. до н.е. – VI ст. н.е., які містяться у «Палатинській антології» Костянтина Кефала [95, с. 15].

Екфразис використовувався зазвичай у риторичі, де означав вправу в унаочненні, яка заставляє глядача переконатися в тому, про що йде мова. Існували спеціальні вправи (прогімнамати) з метою вироблення вміння описувати витвори мистецтва «для олімпійських змагань та розваг при дворі» [56, с. 111]. Часто бралися до уваги авторські прийоми, естетична оцінка, стиль чи манера автора. Отже, такі словесні описи часто інформували про щось, або ж викликали подив у слухача. Риторичні прогімнамати містили інформацію про схід та захід сонця, про спокійне і бурхливе море, про ліси, луки, поля, картини, статуї, будинки, щасливі дні, свята, а також трагічні ситуації. Таким чином видно, що екфраза могла описувати досить широке коло речей.

Феон зазначав, що екфрази можна було знайти навіть у декламаціях в ораторів та істориків. Екфраза може існувати як окреме ціле, хоча частіше є частиною іншого цілого. Проте, у другому столітті нашої ери, у олександрійській неориторичі екфразис став жанром «блискучого відокремленого самоцінного словесного опису, що не залежить від будь-якої функції в рамках цілого» [8, с. 39].

У період Середніх віків екфразис уже не мав такого значення і не виконував завдань реалістичного типу. Його історична правдивість мала відкрито міркуючий характер. Згодом термін «екфразис» з'являється в літературі, де відіграє більш вагомий роль, ніж в риторичі.

Епоха Відродження стала важливим моментом. У цей час поезія нарешті почала зараховуватися до мистецтва, оскільки до цього (ще з 1549 року) до мистецької парадигми вона не входила. Саме тоді і утвердилася «постать митця універсального типу» [56, с. 32]. Також з'являються такі чітко виражені види екфразису, як: «об'єктивний опис та інтерпретативна модель» [8, с. 39].

Упродовж наступних двох літературних періодів екфразис характеризується тим, що містить в собі інтерпретативний компонент опису, який показує різноманітні дрібні відтінки авторського осмислення. Описова модель вже не виконує основного значення і представлена частково.

У ХХ столітті явище екфразису знову завойовує інтерес у літературознавців. Відбувається повторне дослідження та аналізування терміну через те, що модерністські та постмодерністські тексти мають неміметичний характер і змінюється розуміння взаємозв'язку між образом та твором [8, с. 39]. Літературознавчий словник-довідник подає таке визначення: «Екфразис (грец. *Ephrasis* — виклад, опис) — розкриття засобами літератури ідейно-естетичного змісту творів малярства, скульптури, архітектури, музики та ін. мистецтв. Класичним прикладом можуть бути поезії М. Бажана, зокрема його цикли «Будівлі» або «Нічні концерти». До екфразису зверталися також І. Франко, М. Рильський, М. Вінграновський, І. Драч, І. Римарук та ін» [39, с. 224].

На думку Яніни Юхимук, «екфразис/екфразя – мистецький прийом, в основі якого лежить принцип інтерсеміотичного перекладу і який поєднує в собі риси інтертекстуальності (цитування; наслідування стилю, форм) та інтермедіальності (взаємодія споріднених видів мистецтв)» [94, с. 156].

Ще одне визначення пропонує Юрій Ковалів у «Літературознавчій енциклопедії»: «Екфразя (від грец. *Ephrasis*: докладний опис) – інтерсеміотичне розкриття засобами літератури ідейно-естетичного змісту творів малярства, скульптури, архітектури, музики та інших мистецтв. Класичним прикладом можуть бути поезії М. Бажана, зокрема його цикли «Будівлі» чи «Нічні концерти», сонети «Афродіта Мілоська», «Сікстинська мадонна» М. Рильського, «Над малюнками Вестерфельда» І. Драча» [38, с. 325].

Тамара Гундорова вважає, що «екфразис – продукт міжмистецьких зв'язків, якому властиві риси інтермедіальності та інтертекстуальності, а його головною ознакою є наявність конотату, що виводить реципієнта за межі вербального поля за рахунок чуттєвого сприйняття прочитаного» [37, с. 272].

Саме в ХХ-ХХІ ст. явище екфразису набуло найбільшого поширення і використовувалось в усіх родах літератури: епосі, ліриці та драмі. Створюються цілі романи-екфразиси, як, наприклад, «Кіківан Бетховен» Еріка Емануеля

Шмітта, в якому найкраще сприйняття тексту відбувається за допомогою музики, що міститься на додатковому диску. При прочитанні певних моментів рекомендується прослуховувати відповідну музику, створену Людвігом ван Бетховеном. Це незвичне поєднання є настільки цілісним, що, відділивши один компонент від іншого, втрачається вся цінність твору, його ідея та структура.

Сучасний екфразис містить психологічну або експресивну функцію, де в центрі уваги перебуває сприйняття художнього об'єкту. Набуває популярності малярський екфразис, який тісно пов'язаний із роздумами про живопис. Словесний образ може мати певні особливості, тому екфразис виражає погляди автора на мистецтво.

На думку Леоніда Геллера, екфразис – «це запис послідовності рухів очей і зорових вражень, це іконічний образ не картини, а бачення, досягнення картини» [8, с. 39].

Екфразис може бути лише простим натяком, тобто не вказувати чітко на певний елемент мистецтва. Таким чином, екфрастичним матеріалом слугує лише образ або сюжет, які відсилають до певного образотворчого елемента. Існує також поняття як «екфразис з нульовим ступенем ідентифікації» [8, с. 40]: зв'язок із реальним мистецтвом відсутній, немає ні джерел, ні імені реального автора. Він був здебільшого поширений у ХХ столітті. Можливо, такий екфразис показує процеси внутрішніх змін у свідомості героїв твору; розкриває ментальні та психологічні нюанси героїв. У постмодерністських текстах екфразис є своєрідною авторською грою.

Взаємозв'язок літератури й інших мистецтв, насамперед літератури й живопису, літератури й музики, літератури й театру та кіно, набувають вагомості як в літературознавстві, так і в мистецтві у другій половині ХХ століття. Починається стрімке збільшення наукових праць, публікацій, монографій спочатку на Заході, а згодом на Сході в більшості слов'янських країн: СРСР, Польщі, Угорщині тощо. На той час набула ще більшого свого розквіту літературна компаративістика, оскільки питання про порівняння літератури з іншими мистецтвами було досить важливим.

Цікаве спостереження: чимало праць, які розглядають зв'язок літератури з мистецтвом, звернені здебільшого до образотворчого та музичного мистецтва. Найбільше ці теми розглянуті у Франції, Німеччині та Америці. У французькій компаративістиці значну увагу приділяли зв'язку літератури з живописом, у німецькій – літератури з музикою, у американській вивчення цих зв'язків відбувалося на одному рівні.

Як засвідчують визначення екфразису, варто говорити мінімум про два його значення: перше, більш вузьке, має генетичний характер і стосується поетичних текстів (хоча гіпотетично можливі й інші типи творів), в яких зміст є описом творів зображального мистецтва; друге ж – більш «містке» – має риторичний характер і стосується описів взагалі.

1.2. Проблеми класифікації екфразису в науковому дискурсі

Екфразис – варіант опису, який зустрічається в різних видах текстів: поезії, прозі, матеріалах про мистецтво і митців, епістоляріях, нотатках. Може бути представлений гіперзнаком чи метамовою літератури; часто супроводжується авторським коментарем. Екфразис не має ні локального, ні часового закріплення, не стосується окремого автора чи окремого жанру.

Екфразис в художньому творі може виконувати різні функції, оскільки кожний письменник переслідує певну мету, використовуючи опис елемента мистецтва у своєму творі. Функції екфразису безпосередньо стосуються особистої позиції письменника. Через його ставлення до мистецтва можна виявити більш глибокі та ідеї твору. Також важливий час написання тексту, позаяк літературні традиції, форма мислення, певне бачення світу в людей постійно змінюється. Ці моменти суттєво впливають на роль витвору мистецтва для суспільства в цілому, так і для автора окремо.

Звичайно, важливе значення має й те, в якій країні написаний твір, адже ідеологічна, політична, соціальна, економічна, культурна ситуації впливають на розвиток літератури.

На нашу думку, можна розширити межі поняття, оскільки екфразис містить інформацію про художника, про його художній об'єкт; показує реакції глядачів на твір, стиль автора, коментує, підкреслює, наскільки успішно поетові вдалося відтворити твір мистецтва літературними засобами. Екфразис можна розглядати як тип тексту і, таким чином, формується така структурна модель: найпростіша екфраза тотожна тексту, який описує витвір мистецтва за допомогою слова і тому володіє тільки трьома елементами (витвір мистецтва, текст, література). Більш складні екфрази містять нагадування про художника, мистецьке середовище або матеріал, у якому він працює (наприклад, камінь, метал, масляні фарби, акварель і т.д.). Також про творчий процес, в результаті якого був створений художній предмет, що часто є відображенням якого-небудь конкретного референта, додаткової інформації про референта (наприклад, про людину, ландшафт, рослини у випадку, коли йде мова відповідно про портрет, пейзаж чи натюрморт), або про природне середовище цього референта.

Вільям Мітчелл увів два поняття: «екфрастична індиферентність» [14, с. 59-60] і «екфрастичний страх» [14, с. 59-60]. Перше поняття стверджує, що екфразис неможливий, оскільки за допомогою репрезентації мовними знаками не можна відтворити об'єкт і враження від нього настільки, наскільки це можливо наживо, тобто візуально. Друге поняття містить в собі опір між візуальним та вербальним, а також страх обміну між ними.

Можна сказати, що екфразис – це своєрідний тип гри, у якій задіяний автор і читач. Природа екфразису не є простою: він знайомить із самим твором, його елементами, творчою манерою автора і де-не-де з його життям.

У своїй праці «Екфразис і гіпотипозис у контексті *correspondence des arts*» сучасна дослідниця екфразису Леся Генералюк пропонує виділяти такі його види:

а) літературні твори, де відбувається заміна зображення і їх зміст опирається на повний опис візуального об'єкта;

б) детальне словесне тлумачення живопису, скульптури чи графіки як елемент твору більшого обсягу;

в) невеликі, вкраплені в структуру твору асоціативні екфразиси – імпровізації, екфразиси-підсумки, або екфразиси-спогади на тему пластичних мистецтв [14, с. 64].

Майже кожен дослідник у цій галузі подає власні класифікації та визначення. Проаналізувавши деякі наукові розвідки, виділяємо статичний греко-римський; динамічний, давньоєврейський, біблійний; тлумачний; психологічний екфразиси.

Дослідниця Олена Яценко виокремлює різні види екфразисів більш докладно. Наприклад, за об'єктом опису існують прямі та опосередковані екфразиси. Прямий екфразис представляє собою чітку вказівку автора на об'єкт, який він описує. Тобто є конкретна назва картини, музичного твору, скульптури тощо. Опосередкований екфразис описує предмет завуальовано, ніби легко натякає.

За об'ємом наданої інформації є повні, де ми докладно дізнаємося про всі деталі описуваного об'єкта. Структурно може оформлюватися в одне розширене або ж у декілька речень. Також є згорнуті та нульові екфразиси: перші набагато менші і лише побіжно згадані, а другі – вказують на віднесеність тексту до певних художніх явищ.

За об'єктом опису існують екфразиси образотворчого мистецтва (живопис, графіка, художня фотографія тощо) та необразотворчого (архітектура, скульптура, інтер'єр, декоративно-прикладне мистецтво). Кіно, фото, друковані матеріали та все, що не формує спектр образотворчого мистецтва, розглядається окремо.

Коли оповідь про екфразис ведеться від однієї людини, то це монологічний екфразис, а якщо від декількох – діалогічний.

Можна виділити ще такий вид екфразису, як «атракційний» [94, с. 156]. Його головною метою є не опис певного мистецького об'єкта, а лише привернення уваги читача до тексту. Автор не завжди може бути обізнаним із

твором мистецтва, але завдяки використанню екфразисів текст набуває цінності та певної елітарності.

Один із найзагадковіших екфразисів – умовний. Суть його полягає в тому, що відбувається опис психічних станів або процесів, снів та уявлень. Можливим є той факт, що за допомогою умовної екфрази зображають задум автора, який ще тільки в його голові та не втілений в життя. Тобто в тексті ми прочитуємо думки автора, його переживання щодо виникнення чогось нового, що лише має бути в майбутньому. Цей вид екфрази також слугує для опису історії створення іншого мистецтва (не завжди існуючого) [23].

Важливо зазначити те, що змістом терміна «екфразис» є зміна візуальної образності за допомогою слів (вербальних засобів). Коли відбувається екфрастичний опис, то виявляється двояка тенденція. З одного боку, помітний потяг до зображення предметів більш реальними, точними; а з іншого – опис стає символом, який потрібно розшифрувати, він надає художньому твору нових образів. Помітно, що деякі науковці трактують екфразис як вид інтерпретації об'єкта, а не його опис; сприйняття та тлумачення образу [37, с. 185]. Тракткування образу може бути інакшим і містити інформацію, яка виражається по-різному. Екфразис може розглядатися, як зображення в літературних творах елементів мистецтва, або ж у інших видах мистецтва можна спостерігати відтворення образів літератури. Також при аналізі певного твору слід звертати увагу на те, чи те використання екфразису у творі, тобто мистецький прийом, чи сам твір є текстом-екфразисом, окремим жанром. Це важливо, оскільки для кожного з цих значень притаманні свої особливі риси.

У другій половині ХХ – початку ХХІ ст. розвивається роман-екфразис, основною рисою якого є поліфонічність, «що вирізняє його з-поміж прозових творів, які тяжіють до музики» [37, с. 250].

Аналізуючи екфразис, науковці начебто залишають поза увагою те, що цей термін лежить у площині дослідницької теорії і його походження не пов'язане з автором чи літературним текстом. Тому будь-яка дискусія щодо

змін, які відбуваються в цій сфері, є безглуздою. Письменник складає екфразиси не усвідомлено, а просто пише задуманий текст (вірш, новелу, оповідання, роман). Цінність екфразису якраз і полягає в тому, що кожен визначає і використовує його по-своєму, тому часто його трактують по-різному. Розмаїття наукових оцінок екфразису можуть спричинити ситуаційне його трактування, коли читач не може дійти висновку, що ж автор приховує за тим малозрозумілим і багатозначним.

Варто зауважити, що важливу роль відіграє саме суб'єкт, який знайомить нас з екфразою. Це може бути як сам автор (ліричний герой), так і будь-який персонаж твору.

Екфразис використовується в жанрах, пов'язаних з мистецтвом, насамперед, у статтях-рецензіях про різні виставки, де читача знайомлять із експонатами. Зазвичай описується велика кількість об'єктів, а одиничний опис притаманний іншим жанрам. Наприклад, у криміналістиці, де потрібний докладний опис художнього предмета, який полегшує пошуки зниклої, вкраденої картини, скульптури тощо. Також екфразис використовується в музейній документації експонатів, з яких згодом утворюються каталоги виставок [8, с. 41].

Існує таке поняття, як «топоекфразис» [54, с. 294] – опис в літературному творі місця дії, пов'язане з літературним персонажем. У топоекфразисі є зв'язок різних видів мистецтва (архітектури і скульптури, живопису і графіки, фотографії та кіно, частково театру). Топоекфразис використовується тільки тоді, коли місце дії ототожнюється з окремим літературним героєм.

Уже в античності відбувається своєрідне зближення поезії з мистецтвом, зокрема малярством. Проте, зауважмо, що поезія тоді розумілася як власне література, а живопис – як вид образотворчого мистецтва.

Екфрастична поезія – це своєрідний жанр в літературі, в текстах якої трапляються різні способи репрезентації образотворчого, графічного, пластичного, музичного, «просторового» мистецтв. Ми вважаємо, що

можливий і такий варіант, що екфрастична поезія виникає на тлі захоплення певним мистецько-художнім витвором.

Здається, що найбільш ранні зразки екфрастичної поезії не репрезентують елементи образотворчого чи іншого виду мистецтва, а проявляються у побутових предметах, оздоблених орнаментальними малюнками, багатими на символи. Наприклад, на кубках, урнах, вазах, скринях, накидках, поясах, різноманітній зброї, рельєфах, фресках, вуличних статуях помітні перші спроби екфрастичного опису. Можливо, тому що твори живопису не одразу були індивідуальними, автономними, а спочатку перебували у зв'язку одне з одним. Їх відокремлення як візуальних мистецтв відбулося відносно пізно.

Екфрастична поезія є частиною більших текстових одиниць (наприклад, епосу чи пасторалі), тобто не народжена і не виступає як незалежна одиниця чи епізод. У поезії використання екфразисів для відображення творів мистецтва, їх опису, вражень від них може не нести чогось надзвичайного, цінного. Тобто екфразис – це лише специфічна риса, або деталь, що доносить до читачів певну інформацію для кращого розуміння самої поезії.

Сучасний екфразис значно розширив свої межі, оскільки є дослідники, які окрім традиційного екфразису (архітектурний, малярський, музичний, скульптурний та ін.) розглядають такі нові види, як-от: парфумерний (Е. Н. Мак), кулінарний (С. Дж. Ніколс), і навіть опис ювелірних виробів (В. Поршнев).

Далеко не всі учені погоджуються з вищенаведеною думкою. В. Дж. Т. Мітчелл вважає, що до екфразису належать тільки категорії візуальності. Він вказує на нематеріальність музики та синтетичних часових видів мистецтва. Ми вважаємо, що це є своєрідною дискримінацією. Будь-який вид мистецтва, явище чи навіть річ можуть надихнути письменника на створення нових образів. Тож екфразис не повинен бути обмежений певними рамками.

Висновки до розділу 1

Отже, екфразис з'явився досить давно, але продовжує досліджуватися і зараз. Здебільшого екфразис виконує інформативну функцію і заохочує читача до глибшого ознайомлення з наявними у творі елементом/елементами мистецтва. Впродовж століть екфразис набував нових рис. Науковці не дійшли згоди і кожен надавав власне бачення щодо видів та класифікацій екфразису.

Деякі дослідники виділяють екфразис як окремий жанр, інші ж схиляються до того, що він – мистецький прийом. Не існує єдиного розуміння екфразису, а його значення постійно розширюється у зв'язку з появою нових елементів мистецтва. Нині екфразис можна використовувати не тільки, як опис твору мистецтва, але і багатьох інших речей, які оточують людину.

Майже всі елементи художнього середовища можуть стати основним предметом екфрази, переплітаючись з іншим видом мистецтва та утворюючи одне ціле.

Розділ 2. Особливості функціонування екфразису у творчості «п'ятірного грона»

2.1. Роль неокласиків у формуванні української культури

20-30 ті роки ХХ століття – це тернистий шлях митців у пошуках нових естетичних форм. Відбувався активний процес повернення до минулих епох, забутих імен та образів. Схожість інтересів приводить деяких поетів до об'єднання у групу «неокласиків». Як такої літературної організації не існувало, проте, за словами Максима Рильського, їх об'єднала любов до слова, сталої, чіткої форми та світової літератури. Поет також додавав: «Треба прямо сказати, що досить невизначний термін «неокласики» прикладено було випадково і дуже умовно до невеличкої групи поетів та літературознавців, які гуртувалися спершу навколо журналу «Книгар» (1918 — 1920), а пізніше — навколо видавництва «Слово»» [7, с. 4]. Неокласики полюбляли античність, поетичне угруповання «Парнас», російський класицизм та символізм (М. Рильський та М. Филипович).

Перш ніж аналізувати творчість неокласиків, ми вважаємо за потрібне звернутися до власне терміну і основних рис поетів- неокласиків.

«Неокласицизм (з грецької «новий» і «зразковий») — течія в літературі та мистецтві, що з'явилася значно пізніше занепаду класицизму як літературного напрямку й знайшла свій вияв у використанні античних тем і сюжетів, міфологічних образів і мотивів, проголошенні гасел «чистого» мистецтва та культу позбавленої суспільного змісту художньої форми, в оспівуванні земних насолод» [62].

Першу датовану згадку знаходимо у маніфесті «Наш універсал» 1921 року, підписаному Володимиром Сосюрою, Миколою Хвильовим та Михайлом Йогансенем. Дослідник В'ячеслав Брюховецький вважає, що назва «неокласики» ввійшла в літературний обіг 30 червня 1930 року після виступу Віктора Петрова на тему «Українські неокласики» на засіданні історично-літературного товариства [32].

Ще один важливий момент – це виникнення первісного ядра українського літературного неокласицизму – «п'ятірного грона» (п'ять київських

неокласиків: Микола Зеров, Максим Рильський, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара, Освальд Бургардт). Це визначення вперше спостерігаємо у сонеті «Лебеді» Михайла Драй-Хмари (1928 р.). Недоречно використовувати лише таку метафору, говорячи про неокласиків, адже насправді їх було значно більше. Окрім поетів, також були мовознавці, літературознавці, прозаїки, теоретики, критики, перекладачі, які об'єднувались через спільні інтереси та естетично-світоглядні погляди.

Існує і думка про те, що це не була ніяка школа «неокласиків», адже: «...школа характеризується наявністю до певної міри представників певних мистецьких тенденцій. Ті люди, що їх звичайно залічують до тієї школи, ніколи цієї назви як свого мистецького означення не приймали, коли їм доводилося його згадувати, вони завжди ставили це в лапках» [4].

У статті «Легенда про український неокласицизм» знаний літературознавець Юрій Шерех висуває думку, що українських неокласиків не існувало. Він розглядає творчість кожного учасника «п'ятірного грона» і пояснює чому не слід зараховувати їх до неокласиків. Зокрема про Миколу Зерова він казав так: «він не був неокласиком у завершеному значенні, він шукав класики, він томився за нею, він лише подеколи осягав класичної гармонійності не тільки слова й форми, а й світосприймання. А частіше симетрія форми тільки тамувала й маскувала зойк його болюче роздратовуваної душі. І тоді поет сам розумів, що досягти тепер класичної гармонійності для глибокої живої людини, що не може не реагувати на свою сучасність, — річ неможлива» [93]. Юрій Шерех також стверджує, що поезія Зерова містить «елементи мертвоти» [93], вона перенасичена та занадто обтяжена; у ній не відчувається легкості і призначена вона для таких же поетів, які в цьому розуміються, а не для читачів.

Поети-неокласики не приховували своїх духовних наставників, не раз возвеличуючи їх у віршах: це і античні та римські поети, французькі парнасці, плеяда «золотого віку». Зверталися і до російської літератури, зокрема до символістів та акмеїстів (В. Брюсова, О. Блока, І. Анненського, А. Ахматової,

М. Гумільова та ін.). Творчість київських неокласиків частково подібна до творчості польської групи «Скамандр», до якої належали Юліан Тувім, Антоній Слонімський, Ярослав Івашкевич, Казимеж Вежинський та Ян Лехон. Також можна провести паралель з англійськими імажиністами та творчістю окремих письменників інших літератур (Томасом Елліотом, Райнер Марія Рільке, Максимом Багдановічем та іншими).

Звісно, неокласики шанували і українських класиків. За словами Костянтина Москальця, Пантелеймон Куліш був «парадигматичною постаттю для неокласиків» [32], також їм імпонувала творчість Ольги Кобилянської, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки та інших.

Митці не приховували своєї антипатії до тих, хто намагався скопіювати форми та образи від західних колег, чим лише приховували свою нездарність. Особливо критично до цього ставився Микола Зеров. У своїй праці «Ad fonts» він писав: «І вся справа в тім, як ми цей процес об'європеювання, опанування культури переходитимем: як учні, як несвідомі провінціали, що помічають і копіюють зовнішнє, — чи як люди дозрілі і тямущі, що знають природу, дух і наслідки засвоєваних явищ і беруть їх зсередини, в їх культурному єстві» [61].

Особливістю українських неокласиків є те, що окрім поняття естетики та краси, вони були «співцями культури», тобто культура була джерелом, натхненням, базою для створення нових творів. Радянських ідеологів, звісно, не влаштовували такі погляди. Вони вважали неокласиків відірваними від життя та дійсності.

Митці проробили величезну роботу і зарекомендували себе як критики і вмілі перекладачі. Вони не просто переказували зміст творів, а змогли передати те «мистецтво рівноваги», яке закладене у поезіях.

На жаль, усі учасники «п'ятірного грона» стали жертвами сталінського молоху. Комуś довелося йти на компроміс, хтось емігрував, а хтось загинув страшною смертю в таборах.

2.2. Погляди неокласиків на мистецтво

У 20-30 х роках ХХ століття питання античності активно обговорювалось у періодичних виданнях. Митці часто звертались до тем минувшини як до цінних зразків, черпали в них натхнення, намагалися утверджувати високий стиль.

Максим Рильський був великим поціновувачем творчості своїх попередників, як в українській, так і в світовій літературі.

Микола Зеров теж намагався продовжувати світові традиції. Він був прихильником класичної форми вірша – сонета, вбачаючи у ній «вияв найвищої художньої майстерності, філігранний вид вияву авторської думки» [2, с. 7]. Поет стверджував: «Сонет —то є архітектурний принцип, а не декорація. Коли хтось декорував ці конструкції у ренесансовому стилі, то чому ці хороші пропозиції не можуть придатися для іншого стильового мислення?.. Єсть жанри, тісно сполучені з певним ідейним та тематичним насиченням, наприклад, байронічна поема. Хто може повторити?» [69, с.125].

Окрім того, Микола Зеров знав як вправний перекладач. Серед його перекладів значну частину посідає римська література. Розпочав він з перекладом з латинської мови «Четвертої еклоги» Вергілія, далі були переклади Горация, Овідія, Катулла та інших поетів, уміщені у його збірниках «Антологія римської поезії» та «Камена».

Про обізнаність Зерова в античній культурі свідчать листи Олександра Білецького. Укладаючи хрестоматію «Антична література», він звернувся до поета з проханням отримати його принципову згоду допомогти своїми порадами, вказівками та перекладами, оскільки це забезпечило б високу якість роботи. Літературознавець наголосив на тому, що спільна праця підвищить рівень української культури.

Юрій Клен поділяв погляди інших неокласиків і в «Залізних сонетах» зазначає: «...засіб користатися образами далекої давнини, щоби втілити в них ідеї, які хвилюють сучасну людськість (яким, до речі, колись геніально користався Ріхард Вагнер), заслуговує певної уваги, бо образи, узяті із

скарбниці минулого, якщо тільки їх налити новим змістом, набувають свіжої і до того ж надзвичайно емоційної сили» [26, с. 6]. Творчість поета наповнена різноманітними образами античності, світової та рідної культур. Спостерігаємо, що вірші містять глибокий підтекст, який підіймає важливі питання сьогодення. Це притаманно зосібно збірці «Каравели».

Каравела — це «старовинний вітрильний корабель із трьома або чотирма щоглами, на якому іспанці й португальці робили морські подорожі» [31]. Одразу з назви помітно, що збірка містить незвичні вірші, що насичені різного роду лірикою, описами мандрів, пошуками ліричним героєм свого шляху в цьому житті.

Важливими у збірці є образи Цезаря і Клеопатри. Історія стосунків між ними сягає часів давнього Риму, а їх постаті були не раз висвітлені провідними письменниками-драматургами (Джордж Бернард Шоу, Вільям Шекспір). Юрій Клен не намагається показати складні стосунки і протистояння між людьми, а зашифровує інший зміст. Клеопатра втілює в собі рідну Україну і зображена «з трояндами в волоссі, в білім строї» [34, с. 16]. Цезар — жорстокий радянський режим, перед яким «...і знищена, зів'яла і безсила, цариця мовчки голову схилила» [34, с. 17].

Образ Одісея поет переніс у свою творчість теж як образ мандрівника. Проте свого героя Юрій Клен українізує, робить патріотом та сином України. Автор зазначає, що за межами рідної землі його можуть вабити «зачаровані гrotи», «недосліджені краї», «дозріваючі лотоси», але це не повинно стати спокусою не повернутися додому. Поет мовить: «Ти до щогли себе накажи прив'язати, щоб не міг тебе спів їх навек зчарувати» [34, с. 44], милуйся і захоплюйся чужим, але не забувай про своє:

«Пам'ятай: в'ється дим кучерявий з-над хат
Зріє хліб, і червоні гойдаються маки
Там, де рідна на тебе чекає Ітака
І занедбаний твій маєстат» [34, с. 45].

У цих рядках давньогрецький острів Ітака є символом рідної землі — України, а образ сирен — складного, не всім доступного мистецтва, яке багато чого навчає.

Тема кохання присутня у циклі «Лесбія», де згадано одного з найвидатніших поетів античності Катула. Лесбія (насправді Клодія) була його вполюванням, коли чоловік проживав у Римі. У вірші автор зазначає, що ніколи не зведе ненависть з любов'ю і не запламує ім'ям дівчини вірша, як це робив Катул.

Описане кохання — трагічне, на що вказують рядки: «Що ж ти мені, яка ще в стократ гірша, ніж думав я!» [34, с. 76]. Ліричний герой не жалкує про те, що дівчина вже не з ним: «ти відійшла, й ні смутку, ані туги я не зазнав» [34, с.77], адже пережив невзаємність і, можливо, зраду: «без заздрости дивлюсь, як пестить другий тебе, не відлюдок... і не поет» [34, с.77]. Тому легко відпускає її і не хоче повертатись назад: «фанфарами шаленими вогнів мене маяк твій знов у безвість кличе, де крутяться уламки кораблів / Дарма: в одежах білих Беатріче Несе дари і радощі нові І в серце сипле зорі снігові» [34, с.77]. Герой вірить, що у нього, як у Данте, з'явиться своя Беатріче, яка є символом чистої, неземної краси та щирої любові.

Окрім згадки про прекрасну жінку у циклі «Лесбія», Юрій Клен пише диптих, який так і називає «Беатріче». Беатріче — це жінка, яка була коханням італійського поета Данте Аліг'єрі і центральною героїнею його сонетів. Її образ здобув широкої популярності і використовувався художниками та поетами. Серед неокласиків подибуємо цикл «Беатріче та гетера» Максима Рильського.

У перших рядках вірша автор наголошує, що возвеличення цієї жінки не минуло через роки:

«Тебе співець, піднісши понад зорі,
Таким безсмертним світлом оточив,
Що досі ще крізь далечінь віків
Пронизують нас промені прозорі» [34, с. 78].

Поет показує красу жінки через призму мистецтва, а не лише з естетичного боку:

«Ти вся ще провесна, о Беатріче!
В тобі все світло ранкове зорі,
Що ним співці, поети й малярі
Колись наситили середньовіччя» [34, с.79].

Ми припускаємо, що автор ніби сам образ не просто влітає в мистецтво, а робить Беатріче повноцінною його частиною .

Цікавою є інтерпретація міфу про бога Діоніса. За М. А. Куном, Діоніс - це бог вина та виноробства, на його честь влаштовували свята, під час яких відбувались театральні вистави (там, ймовірно, зародилися поняття «трагедія» та «комедія»). Свята мали назву “Великі Діонісії”, супроводжувались піснями й танцями. Бог Діоніс прагнув звільнити людей від земних турбот, принести їм радість та веселощі [18].

Також Діоніса вважають богом родючості, земних сил та рослинності. Таким його образ взяв за основу Юрій Клен. У поета Діоніс виступає «рідним», тим, хто веде за собою людей. Його завдання — охороняти та піклуватися про майбутній урожай. У цьому Діонісу допомагають менади, які «... в голе поле співом надяють, У борозни, де спить зерно» [34, с. 82]. Як і в міті, бога прославляють галасливою ходою люди, також це робить природа: «Процвів ясмінами твій шлях. Повиті вітками омели, Свій гімн рокочуть заметелі» [34, с. 82]. У переосмисленні поета Діоніс стає дуже близьким до людей і думає за їх процвітання та добробут.

Ми зосередилися лише на декількох образах античності, які подибуємо у творчості Юрія Клена. Насправді, їх набагато більше: Пандора, лотофаги, Цербер, Аполлон, Орфей та інші.

Окрім музики, поет теж звертався до античності як основи для майбутніх поезій. Наприклад, у вірші «Поетові», який присвячений Павлові Тичині, неокласик порівнює майбутнє країни з квітучою Елладою: «І обняти в ній

кожного радий, Будь то турок, вірмен чи лях, Ти Вкраїні, майбутній Геллладі, Простеляєш всесвітній шлях» [34, с. 136].

Михайло Драй-Хмара не одразу заявив про себе як про неокласика. У його творчості відбувався поступовий перехід від символізму до неокласицизму. Поет завжди дбав про чистоту та мелодійність своїх віршів, про що свідчать слова: «світ музичної культури для М. Драй-Хмари – не тільки тема, він входить в саме повітря його поезії, він забарвлює його художнє світосприймання так само, як музика Шопенових мазурок наприклад «озвучує» піднесений ліричний настрій героєві поезії «Любці Колессі»: «Я нюхаю світло і звук, / я чую, як грає проміння». Звуковий ряд поєднується з іншими чуттєвими враженнями – дотичними, зоровими тощо, витворюючи артистичну синестезію, що сприймається на рівні проникливої інтуїції, як у вірші «Симфонія»: «Жалять і цілують флейт жагучі оси, / лащатся гобоїв бархатні джмелі» [21, с. 110]. За основу Драй-Хмара взяв творчість французьких парнасців, а «Поетичне мистецтво» Поля Верлена слугувало йому за творче кредо.

Неокласик Павло Филипович був поетом різноплановим та неординарним, тож важко визначити, який стиль переважає в його творчості. Жанроформа сонета загалом не притаманна його поетичним практикам: всього чотири знаходимо у першій збірці «Земля і вітер» і кілька поза збірками. Значно менше, ніж в інших неокласиків, подибуємо звертань до античних тем та мотивів.

Показовою є поезія «З античних барельєфів», де автор описує працю митця, натхненну «метеликом ясномудрої Мінерви» [87, с. 87]. Одним з провідних образів його поезій є Музи. Так, у поезії «Кому не мріялось, що є незнана Муза» дівчина не виступає розрадою для сумної душі, а є лише «втіхою безтурботною» [87, с. 92]. Образ Музи переосмислюється у поезії, присвяченій Марії Заньковецькій. Павло Филипович згадує часи античного театру, зокрема трагедій і їх музу Мельпомену, а потім робить перехід до сучасного театру і возвеличує нову зірку:

«Натхненню щирому і слава, і пошана,

В годину споминів ясні тобі слова!
 А Муза днів нових, прекрасна і незнана,
 Тебе, мандрівницю, нехай не забува!» [87, с. 104]

Образ Музи кардинально інший в поезії «Шануй гніздо старого чорногуза». Тут вона виступає повелительською природи, її захисницею:

«Шануй гніздо старого чорногуза
 Він стереже і клуню, і стіжок,
 І доручила доглядати Муза
 Йому сіреньких радісних пташок» [88, с. 57].

Позицію Павла Филиповича щодо теми митця та мистецтва простежуємо у поезії «Не злато, ливан і смирну...», зокрема у рядках:

«І навіть дано Орфею
 Не слова летючий дим
 Всевладну силу, щоб нею
 І камінь зробив живим» [87, с. 58].

Основне покликання поета — знайти те могутнє слово, яким достукаєшся до будь-кого і, навіть, будь-чого, яким «розтопиш кам'яні серця людей».

Отже, неокласики у своїх поетичних пошуках відрізнялися від своїх сучасників на поетичній ниві, адже творили літературу сучасності через пошук нових форм та образів. Поети робили своєрідний місток між минулим та сучасним, світовим та українським, вічним і новим. Античність вагомо вплинула на світовідчуття та світогляд митців, формування їх естетичних смаків та художніх поглядів. Вони переосмислили багато образів, які постали перед читачами в новому світлі. Також неокласики проявили себе майстрами поетичного перекладу, вони створили «школу українського поетичного перекладу, роль і значення якої не применшується з роками» [29, с. 259].

2.3. Екфрастичні елементи у творчості «п'ятірного грона»

2.3.1. Специфіка використання музичного екфразису в ранній поезії

Максима Рильського

Музичний екфразис є одним із найменш досліджуваних у літературі. Погоджуємося зі словами Ульріха Вайсштайна, який зазначає, що: «з-поміж інших видів мистецтв музика вирізняється спорідненістю з літературою, тому такий тип симбіозу можна вважати природним як родинний зв'язок брата і сестри» [94, с. 156].

Навколо музичного екфразису точиться наукова дискусія на предмет того, чи можна відносити до нього фольклорні пісні, опис музичних інструментів та спогади автора щодо написання певної пісні. До того ж важко розмежовувати поняття «музичний екфразис» та «музична тема». Останнє визначення називають «псевдоекфразисом», і воно являє собою певну згадку про музичний твір, опис образів, закладених композитором без прив'язки до музики, опис предметів, за допомогою яких створюється музика тощо. Складно зрозуміти, коли йде звичайний опис музичного твору. Формування образу музики у творі потребує спеціальних знань автора. Насамперед, це біографія тієї людини, про яку будуть згадки у творі, історія створення пісень чи мелодій, якщо буде використана певна назва.

Зв'язок музики та літератури можна поєднати так, як це зробив С. П. Шер. Науковець виділив поєднання літератури з вокальною і програмною музикою, а також звернув увагу на те, що за допомогою слів можна передати імітацію музики [37, с. 261].

У добу романтизму одне з центральних місць відводилося музиці, оскільки вважали її найромантичнішою з усіх мистецтв. Вона співвідноситься більше з душею, аніж з розумом людини. Також музику порівнювали з поезією, дотримуючись спорідненості мистецтв.

Багатогранна і довголітня праця Максима Рильського також пов'язана з музикою. Навіть сам письменник наголошував, що народився музикантом, але лише згодом зрозумів своє призначення. Це і не дивно, оскільки ще з дитинства хлопчик ріс оточений українською інтелігенцією. Батько Максима був визначною постаттю. Тадей Рильський зробив вагомий внесок у розвиток української літератури та театру. Разом зі своїм товаришем Володимиром

Антоновичем брав участь в українсько-польському слов'янському русі. Саме від Володимира Антоновича Тадей перейнявся концепцією утвердження української державності. Після смерті батька і вступу до приватної гімназії В. Науменка Максим деякий час проживав в родині Миколи Лисенка, відгукуючись про це так: «... яка ж то була для мене радість дізнатись — коли мене мали везти вчитися до Києва, — що житиму я саме в отого Миколи Віталійовича Лисенка, котрий такою напівфантастичною, ореолом слави оповитою постаттю з'являвся інколи перед моїми очима...» [19]. Микола Лисенко товаришував із батьком Максима – Тадеєм Розеславовичем. Вони брали участь у громадських організаціях, зокрема в «Київській громаді», планували творчі проекти, організовували фольклорні експедиції в інші села. Оселя відомого композитора знаходилася поруч з будинками Косачів та Старицьких, а неподалік проживала Леся Українка. Пізніше юнак бачив і слухав ще В. Короленка в гуртку київських інтелігентів; відвідував концерти фортепіанної музики; бував на театральних виставах. Саме під впливом цих людей та подій формувався світогляд та погляди на життя майбутнього письменника.

Учитель завжди посідав особливе місце в житті письменника: йому присвячені вірші, є статті Максима Рильського про його життя в родині Лисенка, мистецтвознавчі та науково-популярні розвідки.

Ще за життя композитора у вірші-присвяті 1910 року М. Рильський показав, що музична творчість М. Лисенка базована на фольклорній стихії, він ніби жайворонок, який своїм співом розвіює людський сум: «Вийся,/ жайворонку,/ вийся// Над полями,/ Розважай людську тугу Ти піснями//» [73, с. 65].

Пізніше також буде простежуватись музичний екфразис у творчості Максима Рильського, пов'язаний із Миколою Лисенком. Вірш «Микола Лисенко», датований 21 березня 1962 р., возвеличує знаменитого «чародія», «народолюбця». Тут згадана і опера «Тарас Бульба», а коли йде мова про «Кобзар», поет має на увазі монументальний цикл із семи серій «Музика до

«Кобзаря» Т. Шевченка»: «Неначе сон,/ довіку серцю милий,/ Мов перший цвіт на провесні моїй,/ У пам'яті він сяє, чародій,/ Чиї пісні нас до життя будили//»; «В своїм «Тарасі Бульбі» громовім Він проспівав орлину славу тим,/ Хто серце має мужнє й непоборне//»; «...Він в музиці до «Кобзаря» воздвиг Народу монумент нерукотворний//» [73, с. 382].

У вірші «Музика», присвяченому пам'яті Інокентію Анненському, простежуємо такі рядки: «Із нелюдським смичком у руках Флорентійських ночей Паганіні//» [73, с. 118].

Пізніше серед творів Рильського буде вагомою поема-видіння «Жага». Тут також оприявнився музичний дар автора, адже поема написана так, ніби зливається воедино, нагадує певну симфонію. Починається зверненням до України, потім з'являються три голоси, які символізують основи життя – воду, хліб, любов. Для того, щоб далі висловити силу материнського благословення, поет використовує унікальну образну мову народної пісні.

Музичний екфразис подибуємо у рядках, в яких поет згадує миті, наповнені музикою Бетховена. При цьому автор доречно використовує метонімію, яка увиразнює цілісність сприйняття творчості німецького композитора: «Ти зацілована, запльована Фарбована і нежива, // А ми от слухали Бетховена і мудрі сипали слова» [74, с. 224].

На нашу думку, музичний екфразис приховано простежується і у використаних назвах танців: «Сизий вечір, синій вечір, фіолетова імла у співучім ритмі вальсу дивна туга залягла» [74, с. 152].

2.3.2. Особливості малярського екфразису у ранній поезотворчості

Максима Рильського

Проаналізувавши вірші від 1907 по 1929 роки, ми спостерігаємо широке використання не тільки музичного екфразису, а й інших його видів. Малярський екфразис є досить поширеним видом екфразису. Найчастіше він супроводжується враженнями або роздумами про твір живопису, тобто виконує метаописову функцію. Свої погляди автор може виражати безпосередньо, а

може за допомогою персонажів. Варто звернути увагу на те, що в авангардистських течіях (футуризм, сюрреалізм, концептуалізм, постмодернізм) найбільше виражене переосмислення цінностей живопису.

Як і в будь-якому іншому типі екфразисів, у малярському можливий всього лиш натяк на сюжет або образ, а не конкретний опис об'єкта. Так, наприклад, знаменита «Таємна вечеря», на якій зображений Ісус Христос разом з апостолами за столом у вечір перед розп'яттям, лягла в основу багатьох шедеврів: фрески Леонардо да Вінчі у монастирі Санта-Маріє делле Граціє в Мілані, Рафаеля Санті; картини Тінторетто, Ніколя Пуссена, Сальвадора Далі тощо.

Яскравим прикладом з творчості Максима Рильського є рядки з вірша «Odi et amo»: «У профілі Джоконда, хто ти enfase?// Що розлучає й єднає нас?// Чому ти рідна?// Чому ти чужа?// Чому між нами любов-межа?//» [74, с. 151]. «Джоконда», або ж «Мона Ліза» – це картина італійського художника Леонарда да Вінчі, яка є однією з найвідоміших картин у світі. Дівчина на полотні має одну особливість – посмішку, яка є досить загадковою. Ймовірно, що письменник, використовуючи цей образ, робить порівняння своєї коханої з Джокондою і її таємничістю.

У фрагментах із недописаної повісті «Царівна» екфразис простежуємо у таких рядках: «Заворожена царівна Срібний сон твоїх очей/ Пресвятій Мадонні рівна Тихим сяєвом очей» [74, с. 341]. Головний герой заморожений появою в ресторані дівчини, яка здалася на перший погляд марою. Своє ім'я вона не називає, проте каже, що рівна самій Мадонні. Цей екфразис можна віднести до двох типів. Якщо брати до уваги малярський, то можливо автор мав на увазі картину, зображення на полотні пресвятої Мадонни – мати Ісуса Христа. З іншого погляду цей образ можна інтерпретувати як і релігійний екфразис.

2.3.3. Релігійний екфразис як вияв поетичного світовідчуження неокласиків

Науковці у своїх класифікаціях або не виділяють такий тип екфразису, як релігійний, або ж згадують про нього дуже мало. Проте він повинен посісти неабияке місце серед усіх видів екфразисів.

Здавна Біблія була тим підручником, яким люди послуговувалися у житті. Вона навчала і давала відповіді на різні питання. Українські письменники запозичували теми, образи, ідеї, сюжети і на основі них писали свої твори. Найкращим прикладом буде творчість Тараса Шевченка, зокрема його поема «Кавказ», поема «Мойсей» Івана Франка, «Руфін і Прісцилла» Лесі Українки та ін.

У творчості Максима Рильського релігійна тема посідає вагоме місце, не зважаючи на те, що більша частина життєво-творчого шляху поета припадає на атеїстичні радянські часи.

У вірші «Бодлер» (1920 р.) такий тип екфразису спостерігається в рядках: «І бачити в вині безстидної таверни Вино Причастія, єдину кров Христа...Хіба таке життя, потворне і химерне, Не зветься: краса? //» [74, с. 168].

У вірші «Різдвяний сонет» знову згадана постать Мадонни, а також місто Віфлеєм, яке за Біблією вважається місцем народження царя Давида та Ісуса Христа: «Під дальній звук урочистого дзвону Ви воскресили вбогий Віфлеєм І схилену над яслами Мадонну//» [74, с. 359]. Екфрастичні елементи спостерігаємо і в поемі-видінні «Жага»: «О, бачу я вогнем облиту Страждущу постать на хресті, // — Та знаю: доки сонця-світу, Не зникне правда у житті, // І вірю, нене, до загину, // Що зійде промінь у долину, Неначе шабля золота, // — І в заповідану годину // В прозору тишу голубину Ти зійдеш, рідна, із хреста! //» [73, с. 486]. Релігійна тема присутня і у вірші «Мислі»: «Учитель учнями розп'ятий, цар у терновому вінку, // Безсмертний, що прийшов порати своєю смертю — смерть людську...// Христе! Твої не згасли муки! Там, де вклоняючись Тобі // Раби сплели криваві руки в скаженій, п'яній боротьбі // Там, де людський потік шаліє, — Там у незримій самоті Син непорочної Марії Конає

вічно на хресті//» [74, с. 333]. Тут автор підіймає важливе питання ставлення людини до віри та гріховності, власної визначеності.

Образ Мадонни – це символ матері, життя, світла, чистоти та ніжності. Максим Рильський поважає святиню, виявом чого є зокрема такі рядки: «Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне;// В йому і любов, і журба, і надія;// Воно як зітхання бринить весняне: Марія,// Як запах фіалки в осінній імлі, Як пісня дівоча в снігах і завії,// Зорею сіяє над смутком землі: Марія.// Нехай я у серці святе погашу,// Нехай упаду в безмістовній борні я, — Та слово останнє, що я напишу: Марія//» [73, с. 121-122].

Микола Зеров, на відміну від Максима Рильського, більше використовував релігійний екфразис.

Неокласик творив у часи, коли існувало багато заборон, але на межі 19-20 століть був сильний інтерес до Біблії. Переклади Святого Письма українською мовою виходили в Росії, а повний переклад Біблії здійснили Пантелеймон Куліш, Іван Нечуй-Левицький та Іван Пулюй у 1903 році. У віршах неокласики часто порівнюють події сучасності з біблійними історіями. Наприклад, Україна у післяреволюційний період нагадує Всесвітній Потоп, тому не дарма Михайло Драї-Хмара пише у своєму вірші «Під блакиттю весняною» про Ноя: «І як Ной,/ я жду голубки//», а вислів «вирнув новий Арарат» символізує оновлену Україну [22, с. 5]. У творчості неокласиків архетип пекла постає як зображення України, а точніше Радянського Союзу. Павло Филипович подає стражденню Україну через образи Пророка і Лазаря:

«Оддаю і тривожну душу,
І холодний спокій думок,
І вартую, надіюсь, мушу
Виглядати, чи йде Пророк.
...І на всій безмежній країні
Ні один ще Лазар не встав.
Тільки ночі чорні та сині

Десь пливуть понад морем трав» [87, с. 51].

Микола Зеров робить це по-своєму. У сонеті «Чистий четвер» екфразис міститься вже у самій назві поезії. Чистий четвер (або ж «Великий четвер») – це день, коли Ісус Христос омив ноги своїм учням в знак покори, і встановив Таїнство Євхаристії [9]. Також цей день називають «живним» четвергом, оскільки тоді, коли помирав Ісус Христос, горобці кричали йому «жив!жив».

Простежується чітка антитеза, адже це весняне, світле свято очищення, а навколо :

«кати і кустодії,
Синедріон, і кесар, і претор...
І темний круг євангельських історій
Звучить як низка тонких алегорій
Про наші підлі і скупі часи...» [27, с. 64].

У деяких рядках автор ніби передрікає свою долю :

«Це долі нашої смутний узор,
Це нам пересторогу півень піє,
Для нас на дворищі багаття тліє
І слуг гуде архієрейський хор» [27, с. 64].

Не дарма використана і спеціальна лексика. Таким чином, поет порівнює часи Римської імперії і громадянської війни (1921 року) і пише, що навіть через кілька тисяч літ жорстокість та насилля повторюється.

У сонеті «Страсна п'ятниця» згадується Йосип Ариматейський, у гробниці якого поховали Ісуса Христа:

«І от під чорне сонце Іудеї Мене провадять невловимі сни,
Хвилює образів наплив рясний — Святий ексо́д святої епопеї.
Спустилась ніч на Гефсіманський сад,
Горби, і діл, і військовий наряд —
Все спить, все снить, під синьою імлюю,
І в синій темряві, мов ряд примар,
Несуть жінки свій вікопомний дар:
Ливан і нард, і мірру, і алое» [27, с. 65].

Заголовок вірша містить назву християнського свята, коли люди згадують жертвність Ісуса Христа.

Гетсиманський сад розташований поблизу Єрусалима (нині Ізраїль) і вважається одним з місць Страстей Христових.

Релігійна тематика наповнена і жіночими образами. Розглянемо сонет «Саломея». Саломея — це образ грішниці, яка намовила вбити Іоанна Хрестителя. Вважають, що її ім'я є відповідником до імені Соломон, що з грецької мови переводиться як «мир». Дівчина славилась своєю розпусною поведінкою і цікавими історіями одружень з родичами (Саломея вийшла заміж за дядька, а згодом за ще одного родича).

Микола Зеров засуджує дівчину: «І Саломея!.. Це дитя (дитя!), // а п'є страшне, отруєне пиття // і тільки меч і помсту накликає» [27, с. 59]. Павло Филипович навпаки вбачає в Саломеї демонічну силу краси, що виявляється у її танцях, але і не заперечує гріховності: «Перед тобою голова кривава, / й своє життя ти віддаси за право / в людській уяві вічно жить!» [90, с. 72]. З віршів помітно, ніби поети перебувають у своєрідній суперечці. З книги «Спогади про неокласиків» довідуємось, що про це говорить Юрій Клен: «У Києві влітку 1919 року в «Соловцовському» театрі було поставлено вайлдівську «Саломею». Всі ми ходили на цю виставу, щоб упиватися чарівними вайлдівськими метафорами та подивитися на пристрасний танець Саломеї, що його артистка по-мистецьки виконувала. Филипович реагував на цю виставу сонетом Інакше поставився Зеров. З приводу танцю Саломеї, який вона виконувала з головою пророка в руках, він, скривившись, сказав мені: «Це тільки семітська розпуста»» [35, с. 148 - 150]. Можна припустити, що Микола Зеров протиставляє античний та біблійний світи, і обирає перший, як більш гармонійний, світліший.

Своє трактування щодо образу Саломеї дає і Михайло Драй-Хмара. У поезії «Київ» дівчина виступає як символ кінця історії міста. Усічена голова Іоана Хрестителя означала завершення життя чоловіка, а в переосмисленні поета – занепад величної столиці, пов'язаний із революцією:

«Схилилися над пергаментом мінеї, -

Ти не жива: ти – всічена глава
 На золотій тарелі Саломеї» [21, с. 150].

Образ жінки-грішниці спостерігаємо у поемі «Поворот». Через складні соціальні життєві труднощі, відсутність їжі дівчина змушена з'їсти своїх дітей:

« І от одного разу
 (не знаю, як це сталось так –
 Чи жаль їй серце стиснув дуже,
 Чи, може, тронулась ума)
 Вона дітей тих поколола
 І стала їсти...» [21, с. 97-98].

У вірші «І знов як перший чоловік» ліричний герой перебуває у зв'язку із природою, але залишається сам на сам зі своєю мученицькою долею пророка:

«В свічаді зоряного сна
 У кого серце віщуна,
 Я бачу добрі й злі години...
 тому не обіймають людини» [21, с. 45].

Поезія «Під блакиттю весняною» містить інший образ оновленої країни – «Новий Арарат». Революційні події принесли багато горя людям, тому ліричний герой, як Ной, чекає нового простору і голубки, яка є символом гармонії та відновлення:

«Вітер, вітер з хмарних кубків...
 Став ковчег посеред гір,
 і, як Ной, я жду голубки:
 хочу вийти на простір!» [22, с. 5].

Страшні наслідки революції подибуємо у вірші «Я полюбив тебе на п'яту». У рядках «Я бачив кров на юних крилах і рану посеред чола...» [21, с. 34] бачимо, що Україна була своєрідним пеклом, яке створив радянський режим. Автор використовує трагічний образ Голгофи, щоб посилити драматичність подій:

«І знов горбатіла Голгота

Там, де всміхались лани,
 Вилавив ворог на ворота,
 Кричав: розпни її, розпни!» [21, с. 34].

Релігійна тематика дозволяє поєднати минуле з сучасним: «І темний ряд євангельських історій / звучить як низка тонких алегорій/ про наші підлі і скупі часи» [90, с.74].

У творчості неокласика Юрія Клена теж є кілька поезій з цим типом екфразису.

Спершу розглянемо вірш «Лот» зі збірки «Каравели». Уже сама назва містить посилання на біблійну основу. Лот — це був племінник одного патріарха, якого потрібно було супроводжувати. Перебуваючи поруч з ним, Лот не мав неприємностей, але згодом чоловік переїжджає до Содому, де дізнається, що місто буде знищене і йому з сім'єю потрібно тікати. Ангели, які супроводжували їх, сказали, що не можна обертатись і дивитися на місто. Жінка не послухала слів ангелів, обернулась, і перетворилась на соляний стовп [41].

Неокласик підходить до розуміння історії по-своєму. Лота він показує як людину-митця, що не має щасливого майбутнього в країні. Якщо провести паралель із реальністю, то дійсно багато інтелігентів на той час покидали рідну землю, розуміючи, що не матимуть жодних перспектив.

Поет зазначає, що втеча - варіант вижити: « - Тікай, покинь скарби свої в містах. Хай позаду шумить вогняне море» [34, с. 18], - але на Батьківщині митець вже не матиме тієї слави: «Зависочієш пам'ятником зради, Довічним факелом своїй ганьбі, На сміх нащадкові, на жах юрбі» [34, с. 18]. Юрій Клен закликає боротися, не втрачати культурних та морально-духовних цінностей:

«Ні, зерна із садка душі твоєї
 Ти пронеси крізь бурю і вогонь
 У теплі тихому твоїх долонь,
 Щоб знов із них хтось викохав лілеї» [34, с. 19].

Митець повинен пройти «крізь дим, і чад, і жар» [34, с. 19] для майбутніх щасливих днів.

Ще одна цікава поезія — «Предтеча». Поет висвітлює образ Івана Хрестителя, але не називає його імені. Також згадується танець Іродіади, яка мала зв'язок з Іваном. За Біблією, дівчина жила з братом свого чоловіка, а Іван був проти таких стосунків. Він підбурював Ірода (брат чоловіка) вирішити це питання, чим не подобався Іродіаді. Жінка позбулася Івана жахливим чином: змусила доньку звабити Ірода, за що він мав виконати будь-яке її бажання. Дівчинка послухала маму і попросила голову Івана Хрестителя.

Юрій Клен показує Івана як провідника до кращого життя :

«А ти, за ким ми в грози йдем,
Такий нещадний і суворий,
Твій плуг тропу нам тільки оре,
Що має вести нас в едем» [34, с. 29].

Герой не повинен піддатися гріху, який втілений в образі Іродіади, і вести людей далі. Можливо, за майбутнє доведеться боротися зброєю, про що свідчать такі рядки :

«Ти тільки клич, який вогнем
Вже перескакує по хмизу,
Благословенний дзвін заліза
І шлях, накреслений мечем» [34, с. 29].

Поряд з образом України невіддільно простежується образ матері, яка переживає за долю сина. У поезії «Божа Матір» жінка страждає через втрату дитини. Люди байдужі до горя іншої: «Все питалася знову і знову; Люди мовчки сахалися вбік...» [34, с. 105]. Їй співчують лише тварини: «Лиш поважно дивилися вслід їй корови, Пес безхатній за нею до царини біг» [34, с. 106]. Знову ж неокласик приховано показує жорстоку реальність, де люди налякані через тоталітарний режим і велику кількість несправедливих смертей. Матері довго шукають і не завжди знаходять своїх утрачених синів. Божа Мати символізує всіх неньок України, які переживають трагедію в житті.

Жінка шукає розради у природи і ніби стає з нею одним цілим :

«Синій пояс твій річкою в'ється...

Затаївши останній вогонь,
Так тихесенько б'ється
В ніжнім теплі твоїх долонь» [34, с. 107].

Незважаючи на страшні втрати, життя буде вирувати: « Під дощами твого волосся Бідне серце землі. І росте з нього буйне колосся, І курличуть над ним журавлі» [34, с. 107]. Колосся — символ нового урожаю, нових життів, а журавлі, в народі, якраз є провісниками поповнення.

2.3.4. Архітектурний екфразис як важливий компонент образу міста

Цікавим є ще один тип екфразису – архітектурний, де відбувається розкриття за допомогою літературних засобів ідейно-естетичного змісту творів архітектури. До прикладу, у ранньому періоді творчості Максима Рильського він представлений не так широко, як музичний екфразис. У поета знаходимо зображення зовсім різних, але по-своєму прекрасних жінок. Один з таких образів є у вірші «Есмеральда», де основною темою є зображення дівчини, яка уособлює в собі красу, що кардинально протиставляється дійсності тих часів. Присутні у творі П'єр Генгуар, Есмеральда, Шатопер та Квазімодо також є героями роману Віктора Гюго, а події твору, можливо, відбуваються біля знаменитого Собору Паризької Богоматері в Парижі. Саме в рядках: «Дівочий стан приваблює і надить Перед собором/ де ряди химер Зібралися холодну раду радить//» [73, с. 173] і помічаємо архітектурний екфразис.

У творчості Микола Зерова архітектурний екфразис теж присутній. Ми звернули увагу на поезію «Брама Заборовського» (1930 р.). Власна назва, що міститься у заголовку, у вірші повторюватись вже не буде. Брама вважається одним з кращих творів Й. Шеделя. Вона була зведена 1745 року в Києві на території Софіївського собору на замовлення Рафаїла Заборовського і слугувала в'їздом з міста до будинку митрополитів. Вважається одним із яскравих зразків доби бароко. У «Брамі Заборовського» описується постать митрополита

Рафаїла – Київського і Галицького архієпископа, церковного, освітнього та громадського діяча.

Поезія є відгуком на зображення брами у циклі «Будівлі» (1928), (частина «Брама») Миколи Бажана. Зеров відреагував на слова про будівника споруди і вже в перших рядках зазначив:

«ні, не бундючний, ситий гетьман
не багатир – полковник череватий, -
її поставив очі чарувати
смирений рясофорний меценат» [27, с. 30].

Проте, не важливо, хто є будівником. Лідер неокласиків намагався захистити браму саме як цінний твір культури, який містить свою історію, пам'ять, а Микола Бажан більше протиставляв минуле з сучасністю. Архітектурну пам'ятку він описує так: «золото й шарлати, крутодахі вирости палати» [27, с. 30], а митрополита возвеличує за допомогою епітетів «світильник щедрий і благий» [27, с. 30]. Більш докладний опис Рафаїла Зеров робить у другому сонеті «Був характерніший цей меценат — // князь церкви, синодальний дипломат, //досвідчений і промітний вітія» [27, с. 30].

Помітно, що антична культура надихає поета і допомагає знаходити сили для нових звершень. Ще одним яскравим зразком є сонет «Партеніт» (1927р.). Тут відбувається синтез з картинами Кримського світу. За допомогою зорових образів автор описує храм діви Артеміди: «На скелі, де ламають діорит, // за темною грядою Аю-Дага // Розташувала давня грецька сага // Храм Артеміди, перший партеніт» [27, с. 23]. Таким чином, неокласик показує зв'язок і нерозривність поколінь.

У Освальда Бургардта архітектурний екфразис є менш продуктивним, ніж інші. Як ми помітили раніше, неокласики люблять робити важливий акцент на назві, яка приховує в собі значно більше, ніж просто найменування. Показовим для цього виду екфразису є поезія «Софія». У вірші ми виділяємо навіть два типи екфразису: архітектурний та міський (який запропонували виділяти, коли розглядати творчість Миколи Зерова). Як зазначає О. Ф. Томчук,

«Тисячолітні помисли» народу сконцентровано в українській святині Софії, якій поет адресує ліричну перлину «Софія», що стала своєрідним художнім документом Бургардтового осягнення й розуміння гармонійного злагодженого світу («Свята Софія, ясна й незрушима, Рoste легендою в блакить») [34, с. 94].

У Софії Київській митець вбачає символ культурної величі українського народу та його безсмертний дух. Поет називає її «білою» та «золотовою», тобто чистою, незаплямованою, «в красі, яку ніщо не сокрушить» [34, с. 94]. Вірш написаний під впливом подій 1930-х років, коли масово знищували багато культурної спадщини України. Про це автор зазначає в одному з епіграфів до поезії.

У диптиху «Київ» поет прирівнює місто до Афіського Акрополю і зазначає, що «...рідний акрополь повстане не в дебрях чухонських, а тут» [34, с. 111].

Міський екфразис у теоретико-літературних дослідженнях не виділяється. Однак, як нам видається, місто в осмисленні неокласиків набуває особливої ролі. Тож пропонуємо виділяти міський екфразис.

Письменники часто використовували образ Києва у своїх творах, але кожен висловлювався по-різному. Дехто описував «мертвість» міста. До прикладу, у творах Юрія Клена знаходимо такі рядки: «Ночами стій в черзі по хліб. У місті не тече вода по трубах, не мився ти вже десять діб, і не тріщать дрова в холодних трубах»; «По вулицях гуляє тиф, з усіх кишень витрушуючи воші» [33, с. 172].

Віктор Домонтович виражає свої думки інакше: «Чи буде ще колись на світі друга така соняшна незрівняно прекрасна весна, як ця голодна весна 20 р.? Певне, кожне місто, як і людина, вмирає на свій кшталт. Київ умирав в соняшному спокої весни, в квітненні бузка, біло-рожевих мріях яблунь, гудінні бджіл» [20, с. 286].

Велику увагу Микола Зеров приділяє опису міста, зокрема нашої столиці – Києва. Архітектура Києва вразила поета найбільше з-поміж інших міст. У ній автор вбачає вічне, те, що керує життям і містить культурні та духовні

надбання. Петро Хропко зауважив: «у чотирьох віршах циклу «Київ» образ старовинного українського міста розкривається різними своїми гранями» [3, с. 28].

Дослідниця Елеонора Соловей також висловлює свою думку щодо образу міста у неокласиків, зокрема Миколи Зерова: «Як насамперед культурне середовище постає в Зерова і місто, тож його урбаністичні мотиви мають виразно філософське забарвлення. Відчуття міста як багат шарового, багатоскладового явища культури настільки глибоке й потужне, що воно, зрештою, для митця уособлюється, стає живою істотою, до якої він і апелює як до рівні по знанню минулого. Різниця либонь та, що поет здобув знання студіями, а місто пережило все безпосередньо і пам'ятає те, про що мовиться» [25, с. 345].

За спостереженням Дмитра Павличка: «коли на початку 20-х років крізь «чорний сум, безмовний жаль» Зеров ще бачив «сонячні комуни»...ще вірив у животворну силу, яку таїть у собі Київ, що виступає в нього символом України, то на початку 30-х років ледве зрима, як далека зоря, його надія на щасливу будущину вітчизни гасне» [68, с. 16].

Так, у поезії «Київ з лівого берега» неокласик використовує велику кількість епітетів для опису міста: «замріяний, золотоголовий, на синіх горах//» [27, с. 27]. Сонет містить згадку і про архітектора Готфріда Шеделя, який створив «білоколонне диво» [27, с. 27]. Тут йдеться про згадувану нами браму Заборовського.

Цікавим для нас є твір «Київ — традиція». Окрім великої кількості топонімів, у вірші є згадка про Золоті Ворота – пам'ятку архітектури Київської Русі, одну з найдавніших споруд Східної Європи, що «являла собою бойову вежу із проїздом, яку вінчала надбрамна церква Благовіщення» [83]. У вірші ворота виконують роль синекдохи і символізують місто Київ в цілому.

Микола Зеров не обмежився возвеличенням лише одного міста, тому знаходимо і інші сонети, такі як «Чернігів» та «Херсон». У першому сонеті помічаємо архітектурний екфразис у таких рядках:

«... а там, позаду, на валу міським
білють вежі, золотом густим
горять хрести – і тиша залягає/» [27, с. 29].

Поет використовує характерний для неокласиків прийом – інтертекстуальність. У сонеті є літературна та історична відсилка. Круть є героєм твору І. Нечуя-Левицького «Рибалка Панас Круть», а Чернігів – це місто, де правили князі Ольговичі, тому і є згадка «Олегів мужніх прастаре кубло» [27, с. 29].

У диптиху «Херсон» дуже є помітним ставлення автора до описуваного. За Зеровим, Херсон позбавлений тих вікових традицій, якими наділений Київ. Для автора це місто не одухотворене, не живе :

«Ось біле місто нас взяло на борт
і присипляє на мертвотнім плаці
ще літо, на базарі рух і праця
але повільні тут і торг і спорт» [27, с. 38].

Місто не має такої історії, як столиця, воно постало зовсім з інших причин: «Епохи тьми, неволі і азарта, // і грецька назва з притиском: Херсон - // з тієї ж колоди висмикнута карта» [27, с. 39].

Образ міста присутній не тільки в сонетах про Київ чи Херсон. Наприклад, у поезії «Будівникові» (1930) місто символізує нове буття, а не просто забудовану територію. Прийде нове, сучасне покоління, яке: «... у білий мармур сходів і площадок// оздобить кожний прияр і баскет» [27, с. 31]. І тоді місто оживе: «огнями вулиць процвітуть перлисто// і скажуть: ми – не прадідне село, // ми – днів майбутніх величаве місто» [27, с. 31].

Два типи екфрази ми подибуємо у триптиху «Володимир», де органічно сплітаються міський та екфразис-посвята. Сонети подібні до споминів мужнього володаря та князя, який вбачає хороше майбутнє країни, зважаючи на те, що вона пережила раніше :

«Вдивляючись весною в дальній обрій,
Щороку бачить князь: скресає лід.

І згадує, як по добі недобрій
 Загинули, не полишивши слід,
 І дикий печеніг, і люті обри.
 І грає усміхом суворий вид» [34, с. 109]

У Михайла Драй-Хмари міський екфразис наповнений історичними образами. Поет дбав про те, щоб відбувався безперервний культурний розвиток української літератури, який неможливий без спогадів про минуле, тому багато поезій описують часи Київської Русі.

Раніше ми розглядали поезію «Київ» через те, що виділили в ній релігійний екфразис. Проте, на нашу думку, йде поєднання двох типів екфраз – релігійного та міського. Автор використовує образ Володимира Великого, за якого Київ досягав неабиякого розвитку:

«Ти – перло у Володимировім гроні,
 Заправлене в смарагд, де кожна грань,
 Мов Маргарита в сіверній короні,
 Горить красою дивних осявань» [21, с. 150]

У кінці сонета є різке протиставлення, яке вказує на те, що вже немає тієї величі та краси.

У поезії «Померкло сяйво позолот...», автор вказує на занепад міста:

« Забуто свято перемоги,
 Усякла печенізька кров, -
 Зосталися сліди убогі:
 Руїни брами та церков» [21, с. 142]

Під руїнами брами автор приховує величну споруду – Софію Київську, яка вже не має свого «сяйва позолот» . Цей могутній собор було зведено в одні з найкращих часів для Київської держави за правління Ярослава Мудрого, тому він сприймається як символ вікових надбань.

Михайло Драй-Хмара в обох віршах проводить паралелі між минулим та сучасним, зазначає лідерів, за яких відбувався розквіт, а потім показує жорстокі наслідки тогочасних реалій.

У вірші «Поділ», також згадана постать Володимира Великого: “Зачудувався Володимир-князь, уздрівши з кручі променисту в’язь: «які чудесні, огняні простори!» [21, с. 151]. Знову ж таки йде протиставлення, яке помітне в останніх рядочках:

«А я... Пощо мені ця височінь?

Померк мій хрест і потемніли гори...» [21, с. 151]

У сонеті «Чернігів» Михайло Драй-Хмара виступає знавцем історії. Тут вже згаданий брат Ярослава — Мстислав. Незважаючи на всі міжусобиці, брати змогли поділити між собою міста і сприяти їх процвітанню: «Чернігове, за смілого Мстислава на Сівері ти голосно гримів» [21, с. 153]. Проте не було між ними теплих відносин і взаєморозуміння. Тож автор засуджує міжусобну війну між братами, яка призвела до занепаду Київської Русі :

«Коли ж Руїна надійшла кривава,

і Київ у борні, як вир, кипів

Ховався в затишку монастирів

Ти, господарячи, - яка неслава!» [21, с. 153]

Образ Києва залишається одним з найпопулярніших у творчості неокласиків. Це не дивно, оскільки саме це місто роками символізувало велич і могутність великої держави. Павло Филипович створив цілий цикл, присвячений столиці України.

Вірш «Володимир Мономах» є одним з найкращих вірців поезій неокласицизму. Автор описує князя Володимира, який все своє життя змагався за волю і щасливе майбутнє Київської Русі: «Бичача шия, Мов камінь, крик, Не Візантія — До степу звик» [87, с. 83]. П. Филипович частково згадує і про педагогічну діяльність князя. Загально відомо, що Мономах є автором знаменитого «Повчання дітям». Так, у рядках: «Ти не навчай, що щастя наше покора й рай!» [87, с. 86], — неокласик прагне бачити суспільство вільних, гордих, нездоланих людей, які є послідовниками кращих традицій Київської Русі.

2.3.5. Екфрази-посвяти у поетичному доробку «п'ятірного грона»

У творчості Миколи Зерова спостерігаємо чималу кількість віршів-посвят (екфразисів – посьвят). Неокласик деякий час досліджував творчість Пантелеймона Куліша у історико-літературних розвідках, у нарисах «Від Куліша до Винниченка» 1928 року, «Українське письменство ХІХ століття», у праці «У справі віршового перекладу» та ін. У сонеті «Куліш» йдеться про останні роки праці визначного письменника. Неокласик згадує хутір Мотронівку, де Куліш активно займався творчістю, проживав наприкінці життя і помер. З хутором пов'язаний сумний момент: 1885 року згорів будинок з усіма рукописами письменниками, тому Зеров пише такі рядки: «Та він працює. Феніксом з пожару// Мотронівка народжується знов//» [27, с. 32]. У кінці він наголошує: «І навіть в смертних муках агонії // в повітрі пише ще його рука» [27, с. 32]. Також автор згадує велику кількість визначних осіб: Тараса Шевченка, Миколу Костомарова, Павла Грабовського, Петра Плетньова.

Звертаємо увагу на сонет «Турчиновський». Зеров дає короткий огляд життя письменника і, можливо, натякає на те, що, блукавши чужими землями та просторами, все рівно повертаєшся в рідний дім «щоб тут знайти солодоці покою» [27, с. 32]. Неокласик репрезентує те, що мандрівний письменник, окрім того, що сам навчається, так і повчає інших: «він всюди сіяв щедрою рукою// колядку, діалог і студний кант» [27, с. 32].

Цікаву сторінку творчості Миколи Зерова складають ще декілька літературних портретів. Скажімо, сонети «Вороний», «Чупринчин сад в оглаві», «Філянський», «Самійленко» містять стислу, але зрозумілу характеристику кожної особи. До прикладу, такими словами описаний Микола Вороний:

«Чи стане він, чи гляне, чи моргне –
він лауреат, він лицар без догани.
І що йому критичний наш терор?
Таж він судець, він сьогочасний Ор,
великий у своїй співецькій долі-
цар і в поезії, і в алкоголі» [27, с. 74].

У творчості Микола Зерова є кілька поезій, що присвячені Юрієві Клену (Освальду Бургардту), зокрема «Lucrosa», «Kapnostespatridos», «Барышевка. I», та «Oitriakonta». Тексти цих віршів можна сприймати як єдине ціле, оскільки вони між собою пов'язані. У сонетах багато автобіографічних матеріалів. Переважає мотив вигнання, пригніченості та спустошеності. Певно, це був монолог душі автора, пов'язаний із подіями в житті Миколи Зерова. Він був вимушений переїхати з Києва до Баришівки (звідки і назва одного з віршів «Барышевка. I»). Згадки про переїзд простежуємо і в «Lucrosa»:

«Під кровом сільських муз, в болотяній Лукрозі,
 Де розум і чуття — все спить в анабіозі,
 Живем ми, кинувши не Київ — Баальбек,
 Поодаль від розмов, людей, бібліотек
 Ми сіємо пашню на неродюче лоно» [27, с. 62].

Ми дійшли висновку, що вірші-посвяти містять в собі значно більше, ніж просто звернення і згадку про людину. Такі поезії (а це переважно сонети) містять прихований сенс, який пов'язаний з життям і оточенням автора, або ж сенс, який читач має розгадати сам.

У першій половині ХХ століття Максим Рильський теж звертається до жанру віршів-портретів. Такі поезії присвячені різним людям, які відіграли певну роль у житті неокласика. Це і звернення до членів сім'ї («Синові», «Дружині», «Правнукові»), суспільно-громадських та культурних діячів, відомих артистів театру («До портрета Саксаганського», «Садовський», «Марія Заньковецька»), композиторів («Шопен»), письменників («Годось», «Олександрові Довженку дружнє посланіє», «Художник (Миколі Бажанові)») тощо. Наприклад, у збірці «Синя далечінь» наявні поезії «Ніцше», «Гейне», «Шекспір», «Бодлер», у яких відбувається виявлення естетичних смаків поета та його вподобань щодо літературного стилю. У збірці «Знак терезів» (1932) з'являються вже зовсім інші постаті. Нашу увагу привернув вірш «Шевченко», де знаменитого Кобзаря змальовано як бунтівника, який переживає за долю народу та підтримує звичайних людей:

«Хай горять магнати!

Хай квітом квітнуть бідняки» [75, с. 49].

За допомогою алюзій Максим Рильський згадує три періоди життя Тараса Шевченка: до та після перебування митця у Кирило-Мефодіївському братстві, а також безпосередня участь у ньому. На це нам вказують рядки, у яких йдеться про Умань, Миколу Костомарова та садок біля хати.

Постать Франка у однойменному вірші М. Рильського подана інакше. Зокрема письменника показано через призму його творчості. Неокласик називає Франка мудрецем, адже він «заглиблений у книг нових і давні стоси» [75, с. 50], принагідно натякає на збірку «З вершин та низин» у рядках «він слухав голоси з низин і з-понад хмар» [75, с. 50]. Через порівняння з героєм твору «Малий Мирон», Каменяра показано як неординарного та дивакуватого (саме таким був головний персонаж оповідання), творчість якого зрозуміла не всім читачам, але вона імponує Максиму Рильському.

У поета є екфразиси-посвяти своєму колезі – Миколі Зерову. У одному з таких віршів (який так і називається – «Миколі Зерову») у завуальованій формі рядки містять у собі значно більше, ніж просто опис квітки. Зважаючи на те, що творити неокласикам було зовсім не просто, то вважаємо, що у поезії розкрито тему митця і суспільства. Холодне і непривітне довкілля і є тим суспільством, що не завжди дає змогу розквітнути, проте поет, будучи самотнім, все ж знаходить сили, щоб творити та заявити про себе повною мірою:

«І самотньо розпускає

Пелюстки свої багряні

Довго пешений тюльпан» [74, с. 369]

Максим Рильський створив низку віршів-посвят (екфразисів-посвят), які можуть скласти повноцінну збірку. У такій ліриці неокласик піднімає важливі питання буття і часто створює її у вигляді послання нащадкам:

«Вперед, брати! Все далі й далі!

Як тихий невичірній світ,

Нам сяє в радості й печалі

Ясний Шевченків заповіт!» [74, с. 367]

Продовжуючи тему екфраз-посвят, звертаємо увагу на сонет Юрія Клена «Сковорода». Неокласик захоплювався філософією, а точніше натурфілософією Григорія Сковороди. Також їх поєднували деякі спільні погляди, які підмітив В. Погорецький: «Григорій Сковорода і Юрій Клен переконані в тому, що імперії падають, бо у своїх ідеологічних підвалинах містили гріх та ембріон занепаду; прийдешність України та її держави має покоїтися на духовних підвалинах, які є полярними до тих сил, що несуть війни, катастрофи та руїни. Цими духовними підвалинами є ідеалістичний світогляд, глибока віра в Бога, прагнення до гармонії із собою і світом, вроджений естетизм, свободолюбність і прив'язаність до рідної землі» [30].

Поет перейняв від «мандрівного філософа» ідею гармонії людини та природи, яка наявна і у сонеті «Сковорода: «Піти, піти без цілі і мети... Вбирати в себе вітер і простори, і ліс, і лан, і небо неозоре\» [34, с. 54]. Прекрасний світ природи він розглядав як можливість пізнати самого себе:

«Аж власний світ у ній почне рости,
В якому будуть теж сонця, і зорі,
І тихі води, чисті і прозорі.

Прекрасний шлях ясної самоти» [34, с. 54].

Простежується тут і мотив дороги: «Оці мандрівки дальні і безкраї, І може іншого шляху немає...» [34, с. 54].

Висновки до розділу 2

Неокласики полюбляли мистецтво і відкрито говорили про це на виступах, засіданнях, зібраннях. Як вмілі творці слова, вони майстерно возвеличували його в своїх поезіях, звертаючи увагу на вагому роль в житті людини. Мистецтво для поетів-неокласиків – це джерело натхнення, життєдайні сили та тло для написання нових творів. Окрім того, представники «п'ятірного грона» активно використовували теми минувшини, образи вічних персонажів, описи елементів різних видів мистецтв.

Екфразис використовували всі неокласики, які входили до угруповання, проте кожен поет надавав перевагу певному типу. У поезії Максима Рильського наявні найпоширеніші типи екфразису: музичний, малярський, релігійний. Менш продуктивним у творчості є архітектурний та скульптурний екфразиси. Вони використовуються не лише у поезіях, а й у ліро-епіці Максима Рильського.

У творчості Миколи Зерова ми простежили релігійний, архітектурний та міський екфразиси. Останній тип ми виділили самостійно, оскільки вважаємо, що образ міста надає тексту певної елітарності, допомагає по-інакшому розкрити сенс вірша. Важливу частину творчості складають екфразиси-присвяти.

На відміну від Максима Рильського та Миколи Зерова, троє інших представників цього угруповання у своїх поетичних практиках використовували більше релігійний, архітектурний та міський екфразиси. У творчості митців можна знайти поезії, в яких є переплетення декількох видів екфраз, зокрема релігійного та міського, екфраз-присвят та міського тощо.

Розділ 3. Методичні рекомендації щодо вивчення екфразису в творчості неокласиків в ЗЗСО

3.1. Програми української літератури в аспекті вивчення творчості «п'ятірного грона»

Творчість поетів-неокласиків є надзвичайно цікавою, але водночас досить складною. Поезії наповнені різними художніми засобами, алюзіями, інтертекстуальностями, екфразисами, через що важко сприймаються читачами. Потрібна ґрунтовна підготовка і великий багаж знань, щоб зрозуміти задум автора. Частково такі твори можемо назвати елітарними. Саме тому, на нашу думку, так мало часу виділяють на вивчення творчості неокласиків у шкільній програмі. Учні мають змогу ознайомитися зі зразками віршів лише в 11 класі, вивчаючи тему «Київські неокласики» і розглядаючи творчість Миколи Зерова та Максима Рильського. Доречно буде висвітлити цю тему на спецкурсі (якщо такий передбачений), або ж підготувати позакласний захід. На таких зібраннях є більше часу для того, щоб детально розглянути становлення поетів, різні думки науковців щодо особливостей поезотворчості неокласиків в українській літературі та багато інших питань.

Логічно вивчати творчість поетів після засвоєння тем про Павла Тичину, Василя Еллана-Блакитного, Василя Чумака та інших митців, які входили до різних літературних угруповань у 20-ті роки ХХ ст.

Проаналізувавши кілька основних програм за різні роки, ми простежили, що програма пропонувала більшу кількість годин на вивчення творчості неокласиків, ніж зараз. Так, наприклад, у програмі для профільного навчання учнів 10-11 класів з філологічним напрямом 2011 року, укладачами якої є М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк, Р. В. Мовчан, М. М. Сулима, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук та В. І. Цимбалюк [86], знаходимо тему «Київські неокласики», на розгляд якої відведено 5 годин. Перш ніж перейти до вивчення теми, учень повинен розуміти авангардні процеси, різного роду експерименти, які відбувалися в літературі 20-х років 20 ст. Укладачі програми

пропонують розглянути творчість поетів п'ятірного грона загалом: хто входив до угруповання, яке було їхнє гасло, які особливості їх творчості тощо.

Окремо виведена постать Миколи Зерова – лідера неокласиків. За основу взята збірка «Камена», де містяться афористичні та філософічні сонети. Учні мають ознайомитися з мотивами поезій, засвоїти поняття «вітаїзм». Для вивчення пропонуються вірші «Київ - традиція» та «Чистий четвер». Як ми вже дослідили раніше, Микола Зеров мав неабияку симпатію до Києва, часто звертався до нього у своїх поезіях, описував його величними епітетами, вводив у текст певні згадки про пам'ятки архітектури. Таким чином ми простежили, що у творчості неокласика присутній міський екфразис. Учитель може звернути увагу і наголосити на використанні екфразису Миколою Зеровим. У поезії «Чистий четвер» простежуємо використання релігійного екфразису, який відсутній у класифікаціях.

На вивчення творчості Максима Рильського відведено 3 години. Окрім біографічних відомостей, ролі поета як неокласика, автори програми пропонують розглянути ранню творчість митця, зокрема його збірки «На білих островах», «Синя далечінь» та «Під осінніми зорями». Для вивчення обрані різнопланові вірші, які дають змогу краще побачити літературний таланти Рильського. Для висвітлення теми екфразису можна запропонувати вірш «Коли усе в тумані життєвому...», який є у програмі. Сама поезія не містить описів творів мистецтв, проте виступає своєрідним естетичним кредом неокласика, через яке можна простежити ставлення поета до мистецтва і його значення у житті кожного. Тут можна наголосити, що Максим Рильський не раз звертався до цієї теми і описував її за допомогою різних художніх засобів, зокрема і екфразису.

На жаль, програма не передбачає вивчення творчості інших неокласиків. Для додаткового читання пропонують ознайомитися з поезією Юрія Клена та Павла Филиповича.

У програмі для учнів 5-9 класів 2017 року, керівником авторського колективу якого була Р. В. Мовчан [72], зазначено, що лише в 5 класі

вивчається постать одного з неокласиків – Максима Рильського. Укладачі програми пропонують розглянути поезії «Дощ» та «Осінь-маляр із палітрою пишною». Зрозуміло, що у 5 класі учні ще не вміють робити детальний аналіз текстів, вони сприймають літературу на естетичному рівні, тому здебільшого читають про красу природи та навколишнього світу. Проте, ми вважаємо, що можна наголосити на музичності творів Максима Рильського. Таким чином трішки ближче підвести дітей до теми мистецтва у житті поета.

У програмі для НУШ, авторським колективом якого є Архипова В. П., Січкара С. І., Шило С. Б., [51] рекомендовано знайомитись з Максимом Рильським у 5 класі. Програма пропонує вчителю обрати вірші для вивчення: «Дощ» та «Осінь-маляр з палітрою пишною», або «Перед грозою» та «Люби природу не як символ». Вперше постать неокласика представлена в програмі 6 класу під час вивчення теми «Чуття гармонії у слові». Зокрема, діти ознайомляться з такими поезіями: «Збирають світлі, золоті меди...», «Запахла осінь в'ялим тютюном...», «Люблю похмурі дні...».

Автори модельної програми 2021 року для учнів 5-6 класів нової української школи (Яценко Т. О., Качак Т. Б., Кизилова В. В. та інші) [53] пропонують вивчати постать Максима Рильського у 6 класі під час знайомства з темою «Поетичне бачення світу». Поезії залишились незмінні з попередніх років – «Дощ» та «Осінь-маляр з палітрою пишною».

У третій програмі для НУШ (автори: Чумарна М. І., Пастушенко Н. М.) [52], запропоновано розглянути тільки одну поезію – «Ліс зустрів мене, як друга», а також обговорити як природа впливає на стан людини (як фізичний, так і психічний), які таємниці в собі приховує.

Програми нової української школи відрізняються від звичайних програм тим, що не просто дають знання учням, але й формують з школярів інноваторів та непересічних особистостей. Учитель, готуючись до уроку, повинен задіяти ключові компетентності, адже вони позитивно сприяють на особистісний розвиток школяра та повну реалізацію його в соціальному житті.

У програмі для учнів 10-11 класів 2017 року, авторами якої є ті ж самі науковці-методисти, що і для 5-9 класів, знаходимо, що в 11 класі відведено 2 години на вивчення теми «Київські неокласики». Одразу ж помітно, що кількість годин суттєво змінилася. З програми вилучено постать Миколи Зерова, зменшилась кількість поезій Максима Рильського для шкільного аналізу художньої творчості. Так, одинадятикласники вивчають лише «Солодкий світ» та «У теплі дні збирання винограду». Проте, ми помітили, що автори пропонують вчителю звернути увагу на тему античності у творчості поета.

Загалом, учитель повинен розуміти, що для висвітлення теми «Екфразис у творчості неокласиків» потрібно спочатку підготувати учнів до усвідомлення нового матеріалу, а також знайти час для проведення додаткових уроків чи заходів.

Не кожен учень легко сприймає літературу, адже, «сприйняття літератури – це діалог двох суб'єктів, де один – автор твору, інший – його читач. Перший освітлює шлях, а другий рухається самостійно, маючи основні координати. Сприйняття відбувається як процес, під час якого активізується читацький досвід, асоціативне мислення й уява, осмислюється художньо-естетична цінність твору, здійснюється хоча б часткова інтерпретація, осягаються співвідношення тексту, підтексту і контексту, позицій автора, оповідача, розповідача, ліричного героя, персонажів» [63, с. 8].

У програмі з української літератури передбачено те, що вчитель може додавати до своїх уроків фрагменти, де використовує матеріали про різні види мистецтва. Це не тільки дозволяє поповнити багаж знань, але й краще зрозуміти нову інформацію.

Ми поділяємо погляди Е. Миська, що «досвід розвинених країн світу показує, що саме освіта є фундаментом майбутньої нації, а мистецька освіта в цьому сенсі є чи не найважливішою, адже вона відповідає за наше духовне майбуття. Ми глибоко переконані, що ніякі економічні реформи не можуть підняти державу, коли втрачаються її духовні підвалини» [49, с. 79].

У 5-6 класах учні сприймають літературу візуально, без детального аналізу і глибокого розуміння тексту. Дітей захоплюють цікаві пригоди та фантастичні події, тому у програмі бачимо такі твори, як: «Тореадори з Васюківки», «Таємне товариство боягузів», «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера» та інші. Школярі виступають естетамі, їм важливий гарний сюжет (особливо близький до їхнього життя), наявність цікавих слів та порівнянь, герої, які є втіленням сучасних школярів. Діти співпереживають своїм літературним одноліткам, вигадують різні шляхи вирішення проблеми, вчинки героїв оцінюють з погляду добра і зла.

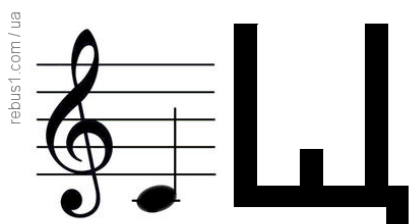
Учні помічають наявні художні засоби та окремі композиційні елементи. Особливо гарно сприймаються твори, які містять описи природи, інтер'єру чи екстер'єру, портретів героїв. Зацікавити школярів можна також музичними текстами, або ж такими, теми яких висвітлені в кіно чи театрі.

Педагогу важливо навчити учнів розуміти поезію. Якщо у епічних творах можна легше виділити героїв, сюжет, то у ліричних – складніше. Школярі повинні зрозуміти, хто виступає героєм у творі, які його думки і переживання описані. Для того, щоб здійснити аналіз поезії, учень повинен поміркувати над тим, чи всі слова використані у прямому значенні, а чи є такі, що потребують розшифрування. Як зазначають Гордієнко О. та Шевчук Т., «розуміння значення слова в поетичному контексті потребує вміння встановлювати асоціації, долати логічно-смісловий бар'єр, абстрагуватися від прямого значення слова» [16, с. 55].

3.2. Блок завдань до вивчення творчості Максима Рильського у 5 класі

Важливо робити прив'язку до мистецтва. Так, з розглянутих нами неокласиків у 5 класі вивчається лише Максим Рильський, а зокрема його поезії «Дощ» та «Осінь-маляр із палітрою пишною». Ми вже мали нагоду провести такий урок у школі за звичайною програмою 2017 року, тому пропонуємо власний блок завдань.

Завдання 1. Діти повинні відгадати, який вид лірики ми опрацюємо на уроці, розглянувши кілька ребусів.

Відповідь: дощ

Відповідь: осінь

Відповідь: палітра

Завдання 2. Учитель готує репродукції картин українських художників, пов'язаних із дощем (Наприклад, Архип Куїнджі «Після дощу», Федір Васильєв «Перед дощем», Олександра Минка «Дощ пройшов», Олена Кормухіна «Я бачу дощ»). Діти розглядають картини і діляться враженнями. Потім кожен учень створює власний асоціативний кущ до слова «дощ», «осінь»; обговорюють, які кольори переважають в їх уяві, як вони змінюються в залежності від пори року та часу доби.

Завдання 3. Готуючись до уроку, діти повинні вдома знайти мелодії, які в них найбільше асоціюються з осінню. Учитель також готує аудіоряд відомих музичних композицій за цією темою. За допомогою «усного словесного малювання» учні відтворюють поезії, які прочитали, доповнюючи їх. На фоні грає обрана учнем мелодія.

Завдання 4 (для дистанційного навчання).

Учитель пропонує учням пригадати деякі терміни з теорії літератури за допомогою невеличкої вікторини, використовуючи для цього Інтернет-ресурс «Wordwall». Діти повинні перетягнути ключові поняття до їх правильних визначень.

Персоніфікація Гіпербола Метафора Епітет

образне слово чи словосполучення, яке розкриває сутність і особливості одного предмета чи явища на основі подібності з іншими.

художнє означення, за допомогою якого автор підкреслює певну властивість чи рису зображуваного об'єкта.

художнє перебільшення характерних властивостей чи ознак певних предметів або явищ, їх кількості, розмірів тощо для надання зображуваному виразності та емоційності.

поетичне олюднення зображеного в художньому творі світу рослин, тварин, явищ природи.

Здати Відповіді

Посилання на інтерактивну вправу:

<https://wordwall.net/uk/resource/35221406> [28]

Завдання 5 (для дистанційного навчання).

Учні повинні знайти потрібні слова і доповнити ними поезію.

0:47

зголоднілих

передмість

осіянний

закурені

довгожданий

Благодатний, [] , дивним саявом [] , золотий вечірній гість, впав бадьоро, свіжо, дзвінко, на [] будинки [] [] .

Здати Відповіді

Посилання на інтерактивну вправу:

<https://wordwall.net/uk/resource/35221658> [11]

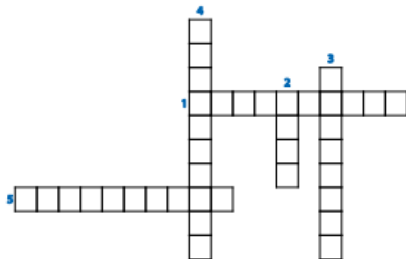
Завдання 6.

Розгадайте кросворд (відповіді у називному відмінку).

(ім'я та прізвище)

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

Розгадай кросворд.

ОПИС СЛІВ:

По горизонталі: 1. Максим Рильський не лише відомий поета й 5. У скільки років вийшла перша збірка?

По вертикалі: 2. У якому місті народився поет?.
3. У честь якого Максима назвали хлопчика?.
4. Ким був друг сім'ї Рильських- Микола Лисенко?.

Відповіді: 1.Перекладач. 2.Київ. 3.Залізняк. 4.Композитор. 5. П'ятнадцять (у кросворді без апострофа)

Ми звернули увагу учнів на те, що Максим Рильський чимало віршів присвятив природі. Як зазначав сам поет, «великий нахил до природи: з Яськом (другом) просиджує над ніркою, що з неї вилітають і в неї влітають золоті оси, цілі години; промочує ранньої весни ноги зі спеціальною метою послухати жайворонків і тд.» [76, с. 8]; «...носиться з садівницькими ножицями та книжками про садівництво тощо. Два особливо яскравих нахили, з любов'ю до природи сполучені, – рибальство й полювання...» [76, с. 8].

Окрім того, поет написав декілька наукових статей на цю тему («Природа і література», «Про людину для людини») та низку віршів («Розмова з другом», «Ліс»). Знаходимо навіть окремі цикли (наприклад, «Остання весна») та збірки («Троянди й виноград», «Літо», «Збір винограду»). Поет зазначав, що людина не є володарем над природою, вона повинна шанувати, любити та вчитися в неї.

Таким чином, ми пропонуємо не просто прочитати і визначити тему та ідею віршів, але й залучити до роботи більшу частину класу, використовуючи міжпредметні зв'язки.

3.3. Особливості вивчення творчості неокласиків на уроках української літератури

Матеріал для учнів 11 класу вже складніший. Школярі мають великий багаж знань, вміють мислити, порівнювати та аналізувати. Значну частину роботи одинадцятикласники можуть виконати самостійно, учитель лише підкореговує недоліки. Наше бачення такого уроку ми подали у плані - конспекті.

3.3.1. План-конспект уроку для 11 класу на тему:

«Група «київських неокласиків». Їхнє творче кредо, орієнтація на традицію, класичну форму вірша. Різногранний творчий шлях М. Рильського, рання творчість. Філософічність, афористичність його лірики».

Мета: ознайомити учнів із групою київських неокласиків, особливостями їх творчості. Почати розглядати життєвий і творчий шлях Максима Рильського.

Обладнання: підручник, відеоматеріал з Youtube, словник літературознавчих термінів.

Тип уроку: урок формування нових знань, умінь та навичок.

Ключові компетентності, що формуються: спілкування державною українською мовою, соціальні та громадянські компетентності, обізнаність та самовираження у сфері культури.

Перебіг уроку

I. Організація учнів до уроку.

II. Перевірка домашнього завдання.

1. Коротко дайте визначення:

Вітаїстичність – це...

Експересіонізм – це...

Кларнетизм – це...

Ліричний герой – це...

III. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності.

IV. Сприйняття нового матеріалу.

1. Мікрогрупа літературознавців.

Учні мали випереджаюче завдання знайти визначення неокласицизму.

Неокласицизм – стиль у світовому мистецтві, що виник у другій половині XIX століття у Франції. В Україні він поширився на початку XX століття і знайшов своє відображення у літературі, музичному та театральному мистецтві, архітектурі тощо.

Першу датовану згадку знаходимо у маніфесті «Наш універсал» 1921 року, який є підписаний Володимиром Сосюрою, Миколою Хвильовим та Михайлом Йогансенем. Дослідник В. Брюховецький вважає, що назва «неокласики» ввійшла в літературний обіг 30 червня 1930 року після виступу Віктора Петрова на тему «Українські неокласики» на засіданні історично-літературного товариства [32].

Коментар вчителя:

Зверніть увагу на те, що науковці дискутують щодо існування неокласицизму в Україні. До прикладу, науковець Юрій Шевельов у праці «Легенда про український неокласицизм» заперечував існування такого напрямку, а от Володимир Державин навпаки виступає за те, що це «особливий мистецький світогляд» [17, с. 26].

2. Виникнення «п'ятірного грона». Друга група літературознавців.

Коментар вчителя:

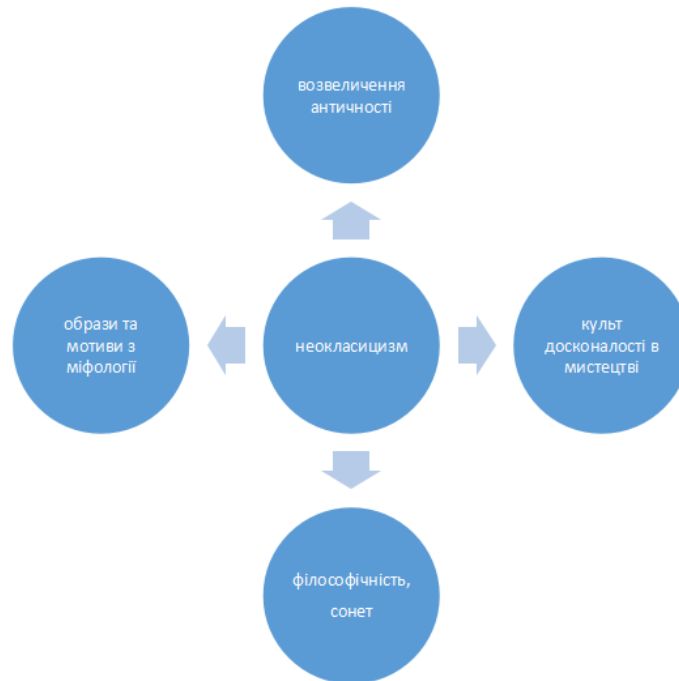
«Йшли до нас довго і трудно – крізь фальсифікації, недобррозичливу упередженість або й просто замовчування. Але нині стало очевидним, що поза освоєнням творчої спадщини українських «неокласиків» ми не тільки не можемо правдиво уявити літературний процес 20-х, але й не пояснимо літературні ситуації другої половини вісімдесятих років» [7, с. 3].

«Київські неокласики» – група поетів, які творили у 20-х роках XX століття. До них належали Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Максим

Рильський, Павло Филипович та Юрій Клен. Існує думка, що термін «неокласици» був обраний поетами випадково на одній із літературних вечірок.

3. Колективна робота. Визначення основних рис та ознак неокласицизму.

Створення схеми.

Неокласицизм:

- возвеличення античності;
- культ досконалості у мистецтві;
- філософічність, сонет;
- образи та мотиви з міфології.

Коментар вчителя:

Особливістю українських неокласиків є те, що окрім поняття естетики та краси, вони були «співцями культури», тобто культура була джерелом, натхненням, базою для створення нових творів.

Митці проробили величезну роботу і зарекомендували себе як критики і вмілі перекладачі. Вони не просто переказували зміст творів, а змогли передати те «мистецтво рівноваги», яке закладене у поезіях.

На жаль, усі учасники «п'ятірного грона» стали жертвами сталінського молоху. Комуś довелося йти на компроміс, хтось емігрував, а хтось загинув страшною смертю в таборах.

4.Перегляд відео на YouTube

<https://www.youtube.com/watch?v=9emiD89ArM0>

5. Знайомство з життям і творчістю Максима Рильського.

Робота з підручником. Українська література (рівень стандарту): підр. для 11 кл. закл. Загальн. Середн. Освіти / Олександр Авраменко. К: Грамота , 2019. 256 с. (сторінки 37-38)

Створення короткої біографії-схеми (ранній період життя)за прочитаним матеріалом.

Максим Рильський

1895-1964

- Дитинство— 19 березня 1815 рік. Київ. Сім'я публіциста та етнографа. Рання смерть батька.
- Освіта та кар'єра – навчання у приватній гімназії Києва. Медичний факультет університету Святого Володимира. Історико-філологічний факультет Народного університету Києва.
- Початок літературної творчості –1907 рік – перший надрукований вірш. 1910 рік – перша збірка «На білих островах».
- Діяльність – 35 збірок поезій. Перекладач. Науковець. 1944-1964 – очолював інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії.

6. Теорія літератури.

Учитель зачитує вголос поезію «Солодкий світ». Після цього пропонує учням поміркувати, що особливого у цьому вірші (*Відповідь*: форма – сонет, філософічність).

Виступ третьої групи літературознавців, які підготували короткі відомості про сонет.

«**Сонет** (з італ. Sonare – звучати) – канонічний жанр ліричного вірша, який складається з двох катренів і двох терцетів (терцин) написаних переважно п'ятистопним ямбом з таким римуванням: абба – абба – ввг – дгд (хоча допустимі й інші конфігурації рим)» [12, с. 300].

Сонет виник у XIII столітті в Італії, згодом в епоху Ренесансу потрапляє до Західної Європи.

Коментар вчителя

Поезія неокласиків захоплює не лише красою змісту та форми, але й змушує поміркувати над вічними питаннями добра і зла, швидкоплинності життя, красивого і потворного. Тому цілком доречно говорити про філософічність віршів митців.

Учні читають та занотовують визначення «філософічність» з підручника (ст.41).

7. Самостійна робота. Майстерня літературного критика.

Учні самостійно аналізують поезію «Солодкий світ» і презентують свої роботи.

Орієнтовне виконання:

Жанр - сонет

Основний мотив – возвеличення краси життя у всій його багатогранності; швидкоплинність кожної секунди життя, любов та краса, вітаїстичність.

Епіграф взятий з біблійного джерела.

Багате використання художніх засобів:

- Епітети (дух ширококрилий, золотий небесний квіт, просторі блакитно-білий, спогад нерозумно-милий, тонких віт, пролісок несмілий та інші).
- Метафори (дух благословляє, янголи свічі засвітили).
- Персоніфікація (пролісок несмілий).
- Порівняння (неначе спогад, немов трава).

Стилістичних фігур:

- Інверсія (свічі засвітили).
- Епіфора (повтор у кінці строф).
- Риторичне запитання.
- Окличне речення.

Лексичні особливості:

- Старослов'янізми (благословляє, прозріли).

VI. Підсумок уроку.

Створення сенкану «Неокласики»

Орієнтовна відповідь

Структура	Варіант
Іменник	Неокласики
Два прикметники	Аристократичні, вишукані
Три дієслова	Згадати, шанувати, плекати
Коротке речення	Поціновувачі та хранителі вічної літератури
Текстуальний синонім	Митці

VII. Повідомлення домашнього завдання.

Переглянути відео «Як на духу. Невідомий Максим Рильський» та підготувати питання для однокласників. Підібрати поезії, в яких, на вашу думку, найкраще простежуються риси неокласицизму.

Отже, у нашому плані конспекті присутні всі складники уроку (організація учнів до уроку, перевірка домашнього завдання, мотивація навчально-пізнавальної діяльності, сприйняття нового матеріалу, підсумок уроку, повідомлення домашнього завдання); також, ми вважаємо, що завдяки різним методам та прийомам триєдина мета була реалізована. Школярам має бути цікаво, адже види робіт постійно змінюються, діти працюють колективно, або в парі, чергують усну та письмову частини.

3.4. Методичні зауваги щодо проведення позакласних заходів за творчістю неокласиків

3.4.1. Літературно-музичний вечір «Музична сторінка життя Максима Рильського»

Сучасна програма з української літератури передбачає проведення позакласної роботи. В енциклопедії освіти знаходимо таке визначення: «Позакласна робота – це складова частина навчально-виховної роботи, організовані й цілеспрямовані заняття групою чи всім педагогічним колективом

з групою чи всіма учнями, які проводяться в позаурочний час для розширення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей і схильностей учнів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення розумового відпочинку» [24, с. 684].

Такий вид роботи буде більш ефективним, якщо поєднувати його з матеріалом, вивченим на звичайних уроках. Також, потрібно пам'ятати, що позакласна робота потребує ретельної підготовки та випереджальних завдань.

Ми мали нагоду провести один позакласний захід (Літературно-музичний вечір) під час тижня української літератури в 11 класі на тему «**Музична сторінка життя Максима Рильського**». Нижче пропонуємо план-конспект заходу.

Тема: «Музична сторінка життя Максима Рильського».

Мета: поглибити знання учнів про життя та творчість Максима Рильського; ознайомити дітей з історією знайомства з Миколою Лисенком; розглянути поезії, що пов'язані з музикою; розкрити значення музики в житті поета; розвинути в школярів естетичні погляди та смаки, прищепити любов до слова, музичного мистецтва.

Обладнання: портрет поета, аудіо та відеоматеріали, словник української мови.

Тип уроку: засвоєння нових знань; урок позакласного читання.

Компетентності, що розвиваються: спілкування державною українською мовою, соціальні та громадянські компетентності, обізнаність та самовираження у сфері культури.

Перебіг заходу

I. Організація учнів до заходу.

Привітання, настановчі слова.

II. Актуалізація опорних знань.

- Що ви знаєте про київських неокласиків?
- Чим вам запам'яталась постать Максима Рильського?
- Хто такий Шопен ?

III. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності.

Слова вчителя

Коли йдеться про особу Максима Рильського, в уяві й споминах вимальовується не тільки постать видатного майстра поетичного слова і талановитого вченого-філолога, а й образ великої Людини – гуманної, ерудованої, справжнього енциклопедиста як щодо вияву різнобічних здібностей, так і щодо обсягу знань, розмаїтості життєвих, суспільно-громадських і духовних інтересів.

Ведучий

Максим Рильський – надзвичайно різностороння особистість. Він був палким патріотом рідної землі, поетом, перекладачем, фольклористом, етнографом, науковцем, мистецтвознавцем. Проте ми віднайшли ще одну цікаву пристрасть митця, яка бере свій початок з дитинства Максима Рильського.

Слова вчителя

Ніхто не розповість краще про людину ніж сама людина, тому звернімося до автобіографії Максима Рильського. Група науковців опрацювала деякі статті поета для того, щоб віднайти ту мить, з якої почалася велика любов до музики.

Науковець 1

Виявляється, родина Максима Рильського була дуже обізнаною та інтелігентною. Не дивно, що Максим перейняв від батьків та братів любов до прекрасного. Ми спостерегли, що хлопчика з дитинства оточували ще й знані майстри слова, наприклад – Микола Лисенко. Ось як про зародження своєї симпатії до музики писав митець:

«... а з любов'ю до народної творчості я, здається, і вродився. Ця любов поглиблювана була в мені впливом старших братів – Івана, дуже обдарованого музично, і Богдана, прекрасного виконавця українських пісень. Найсильніше ж закріпило в душі цю любов до музики й пісні проживання моє на початку гімназичної науки в родині Миколи Лисенка. Сам Лисенко, бездоганний рицар

української пісні, прекрасний композитор і піаніст, зостався в моїй пам'яті як найчарівливіша людина» [76, с. 39].

Слова вчителя

Своєму вчителю Максим Рильський присвятив вірш «Микола Лисенко». Прослухаймо читання напам'ять поезії під музику, написану Миколою Лисенком (читає учениця).

На фоні звучить «Елегія» Миколи Лисенка.

Слова вчителя

Максим Рильський належав до групи неокласиків, які полюбили довершеність, красу слів, велике використання художніх засобів, серед яких особливо виділяється один - екфразис.

«Екфразис (грец. Euphrasis — виклад, опис) — розкриття засобами літератури ідейно-естетичного змісту творів малярства, скульптури, архітектури, музики та ін. мистецтв» [39, с. 224].

Проте, окрім опису творів мистецтва сюди можна віднести і вірші-присвяти, у яких образ людини не просто згадується, а органічно вливається у текст і становить з ним єдине ціле.

Поміркуйте, чому екфразис не виділяють у шкільній програмі серед художніх засобів? Чи можете ви пригадати поезії, у яких є екфразис?

Науковець 2

«На гімназичні часи припадає моє захоплення театром і музикою, що залишилося на все життя. Я часто, іноді разом із сім'єю Лисенків, бував на симфонічних та камерних концертах. У так званому Купецькому зібранні (тепер там міститься Українська державна філармонія) чув я таких піаністів-композиторів, як Скрябін і Рахманінов. Скрябін, як виконавець, надто великого враження на мене не справив, хоч деякі, особливо ранні, речі його, з виразним повієм Шопена, схвилювали мене сильно. А Рахманінов – той просто чарував публіку, серед неї й мене, своїм глибоким, співучим тоном, особливою

виразністю гри... Тримався він на естраді зі спокійною гідністю, без усяких зовнішніх, «артистичних» ефектів» [76, с. 40].

Не дивно, що Максима схвилювали речі Скрябіна подібні до Шопена. Поет любив творчість композитора, захоплювався його роботами. Прослухаймо виразне читання поезії Максим Рильський «Шопен» (на фоні грає «Вальс №7» <https://www.youtube.com/watch?v=CPBxYLaJOrs>) [89].

Як ви думаєте, простежується тут екфразис чи ні?

Слова вчителя

Максим Рильський був вмілим не лише у написанні віршів, але й вокальних творів. Пропоную знайти правильне трактування деяких термінів (у таблиці поєднано неправильно):

Ноктюрн	«Музично-драматичний твір, що поєднує інструментальну музику з вокальною і призначений для виконання в театрі» [66].
Лібрето	«Однчастинний музичний твір наспівного, ліричного, мрійливого характеру» [65].
Опера	«Музично-драматичний комедійний твір, здебільшого розважального характеру, у якому співи і танець поєднуються з розмовним діалогом» [67].
Оперетта	«Словесний текст великого музично-вокального твору (опери, оперети тощо)» [36].

До речі, чи помітили ви помилку? Де саме? (Відповідь: за новим правописом «оперета» пишеться з однією літерою «т»)

Максим Рильський запам'ятався також як редактор. Він відкоректував опери Миколи Лисенка, створив лібрето до опери «Щорс», також обробив лібрето опер «Іван Сусанін», «Руслан та Людмила», «Наталка Полтавка» та

інші. Рецензував оперні вистави «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського, «Богдан Хмельницький» К. Данькевича, «Милана» Г. Майбороди, «Енеїду» та «Тараса Бульбу» М. Лисенка тощо.

Науковець 3

Вивчаючи творчість Максима Рильського, ми помітили, що вірші поета легко читаються та сприймаються, вони ніжні та мелодійні. Це спонукало багатьох композиторів створити музику на слова поезій митця. Зараз відомо вже більш ніж 300 музичних творів. Наприклад, Яків Степовий написав три романси:

- «Не грай, не грай»
- «Без хвилювань, без мук з тобою я балакав»
- « Ноктюрн»

Також відомі такі роботи, як: «Проса скошено» Л. Ревуцького, «Колискова» Б. Лятошинського, «Молюсь і вірю» Ю. Бліннікова, «Цвітуть бузки» О. Білаша, «Яблука допіли» С. Козака, І. Карабиця та інші.

Діти співають пісню «Любов чи ні - не знаю»

IV. Підсумок уроку.

Слова вчителя

Ось ви відкрили для себе ще одну цікаву сторінку життя Максима Рильського. Я вірю, що це ще не кінець і ви дізнаєтесь ще багато чого нового.

Прийом «Приріст знань та досягнень»

Учні висловлюють свої враження за допомогою двох речень: перше починається зі слів «я не знав(ла),що...», а друге – «Тепер я знаю...».

Отже, позакласний захід сподобався школярам, адже він був літературно-музичним, цікавим та наповненим. Окрім цього учні дізнавалися інформацію ніби з уст самого автора, оскільки було використано чимало цитат, вивчили нове поняття «екфразис», опрацювали багато допоміжної літератури. Такі позакласні заходи потребують ретельної підготовки, але залишаються в пам'яті як вчителів, так і школярів.

3.4.2. Позакласний захід на тему «Мистецтво та література у творчості неокласиків»

для учнів 11 класу

Мета заходу: розширити знання учнів з теми «творчість неокласиків», формувати вміння застосовувати вивчений матеріал, виховувати любов до світової та української культур, сприяти розвитку читацької компетентності, естетичного сприйняття.

Обладнання: поезії Максима Рильського, Миколи Зерова, Михайла Драй-Хмари, Павла Филиповича, Юрія Клена.

Візуальний ряд: картинки з вічними образами, світлини Києва, картини «Сікстинська Мадонна» Рафаеля Санті, «Київська Мадонна» Марини Соломенникової.

Творчі групи:

- 1.Знавці античності.
- 2.Архітектори.
- 3.Музиканти.
- 4.Художники.

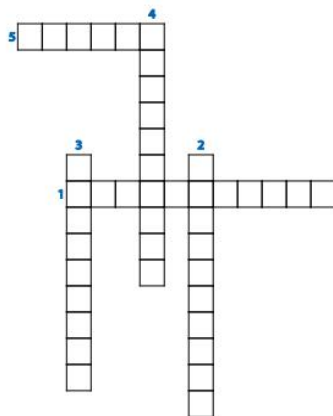
Хід заходу

I. Організація учнів

II. Мотивація діяльності. Оголошення теми заходу.

Слова вчителя.

Добрий день, дорогі гості нашого позакласного заходу. Я рада вітати поціновувачів літератури, які хочуть збагатити свої знання. Для того, щоб вдало налаштуватись на роботу, пропоную вам розгадати кросворд.

ОПИС СЛІВ:

По горизонталі: 1. Мистецтво будувати споруди, їхні комплекси, створюючи просторове середовище для життя й діяльності людей.. 5. Вид мистецтва, що відбиває дійсність і впливає на людину за допомогою осмислених і особливим образом організованих звукових послідовностей, що складаються в основному з тонів..

По вертикалі: 2. Група українських поетів, які любили мистецтво та зверталися у своїх творах до тем минушини. 3. Вид образотворчого мистецтва, що зображує фарбами предмети і явища реальної дійсності на полотні, дереві, папері, стіні тощо; живопис.. 4. Сукупність надбань давніх греків і римлян, що є фундаментом європейської культури.

(Відповіді: 1.архітектура;2.неокласики; 3.малярство; 4. античність; 5.музика.)

Слова вчителя.

Отож, ви вже знаєте, що ми будемо з вами говорити, як неокласики використовують елементи деяких видів мистецтва у своїй творчості. Ви засвоїли особливості творчості поетів, адже вивчали їх на уроках української літератури, тому отримали випереджаюче завдання та зайнялись пошуком поезій.

Прошу зараз поділитися на 4 групи за обраними темами. Саме їх ви розгадали у кросворді.

Розпочнем ми з вами з **античної теми**.

III. Основна частина.

Чим пов'язані неокласики з античністю?

Орієнтовна відповідь:

Неокласики були одними з найбільших поціновувачів мистецтва, а також античних тем та мотивів.

«Вільний мікрофон»:

Як ви вважаєте, чому антична література набула широкої популярності? Що ви пам'ятаєте про неї з уроків зарубіжної літератури?

Орієнтовні відповіді:

1. На канони античної літератури рівнялись письменники світового значення. Вона показала, що людина може бути вільною, активною, з неймовірною жагою до життя та самовдосконалення. Це заворожувало як митців, так і читачів.
2. Греки по-особливому розуміли значення «краси». Вони вбачали її у кожній людині, незрівнянній природі, слові, пісні, малюнку, скульптурі і тд.
3. За часів античності розширюються і доповнюються літературні жанри.

Ці всі фактори сприяли тому, що неокласиків теж приваблювала античність, тому вони часто використовували різні відомі образи.

Слова вчителя.

Пригадаймо, що таке вічний образ?

Теорія літератури:

«Вічний образ – літературний образ, що має загальнолюдське значення і за глибиною художнього узагальнення виходить за межі конкретного твору, зображеної в ньому доби та ситуації, набуває символічного значення й кожною епохою сприймається по-своєму, зберігаючи водночас провідні риси первообразу» [10].

Розгляньте картинки. Чи можете розпізнати ці образи? Які з них є античними?

(Прометей)

(Ромео і Джульєта)

(Каїн і Авель)

(Мойсей)

(Дон Кіхот)

(Фауст)

Слова вчителя.

Чи змогли ви віднайти поезію, де наявні античні мотиви?

Учень зачитує «Данте» Миколи Зерова.

«Сагою дивною, без демена й весла,
 Ми пропливали вдвох — я й чарівник Вергілій.
 Як бронза, він різьбивсь — і до далеких лілій
 Ріка незнана нас, гойдаючи, несла.
 Латаття там плелось без ліку і числа,
 На світ займалося в пустелі злотохвилій;
 Я поглядом тону в тій наплаві білій,
 А слухом — у речах небесного посла.
 Я чув: «Ці лілії, що уповаютьчаром,
 Далеко від землі, від *vallaelestimarum*
 Зросли тут засівом потужної руки;

Далекі від тривоги і від земної сварки,
Колишуться і снують, одвічні двійники
Сонетів і канцон майбутнього Петрарки» [27, с. 66]

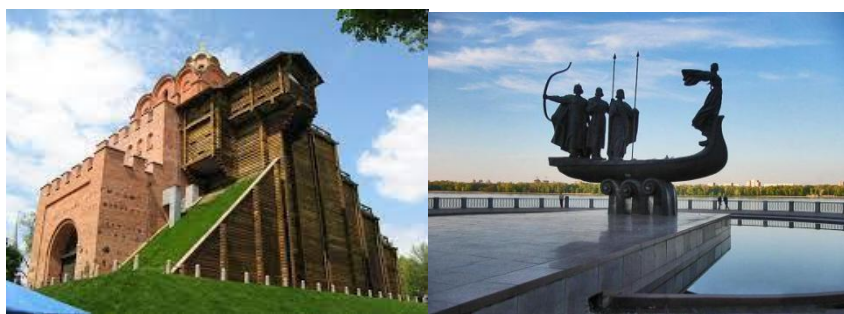
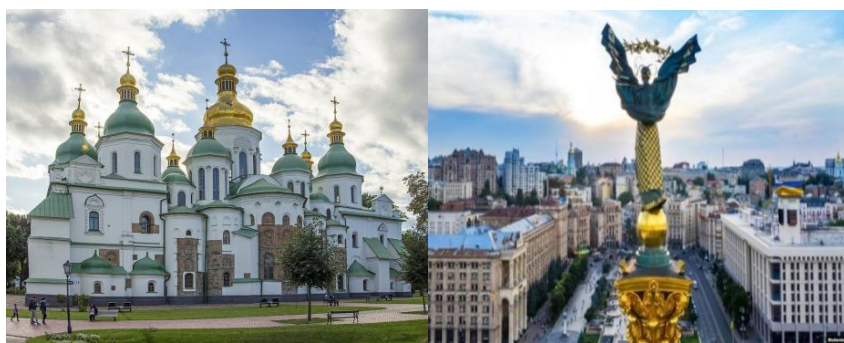
Опрацювання вірша:

1. Як ви розумієте образ Данте у цьому вірші?
2. Чому Микола Зеров обрав таку будову вірша?
3. Первісно поет хотів назвати вірш «В царстві прообразів». Обґрунтуйте, яка назва більше розкриває задум митця.

Слова вчителя.

Це була чудова робота! А ми продовжуємо. Митці часто у своїх творах пишуть про те, що їх наповнює, дає сили та віру в себе. Вони згадують моменти свого становлення, які пов'язані не тільки з навчанням та людьми, які їх оточують, але і навіть з цілими містами. Ми перейшли до простеження архітектури у творчості поетів.

Розгляньте світлини і зробіть висновок, до якого міста часто звертались неокласики.

Відповідь: місто Київ.

Пригадайте, з віршем якого неокласика про Київ ви вже знайомі?
(М. Зеров «Київ-традиція»).

Слова вчителя.

Цьогоріч на своє день народження Київ не отримав святкових подарунків, привітань, радісних моментів та побажань. Він потерпав від повітряних тривог, куль і горя. Проте молодь міста вирішила підтримати нашу прекрасну столицю і продекламувала поезію Максима Рильського «Києву».

Перегляд відеоролика:

<https://www.youtube.com/watch?v=18a-Wx32EPs> [46]

Яким настроєм пройнятий вірш? Чи відчували ви, що поезія написана 1943 року?

Слова вчителя.

Неокласики обстоювали збереження культурних пам'яток столиці. Через свою творчість вони виражали емоції та утверджували незнищенність українських цінностей. Прослухаймо поезію «Софія» Юрія Клена (учень починає декламувати).

1. Як ви розумієте епіграф «Тайни тисячоліття - в Софії стрункій. Що поблідла, але ще ясніше, ще вище вироста, як молитва в блакить». (Євген Маланюк)?

2. Продовжіть речення «У поезії Юрія Клена Софія Київська - це образ...»

Слова вчителя.

Чи змогли ви знайти подібні вірші у інших неокласиків?

Орієнтовна відповідь:

Вірш «Володимир Мономах» є одним з найкращих взірців поезій неокласицизму. Автор описує князя Володимира, який все своє життя змагався за волю і щасливе майбутнє Київської Русі. Його описано так: «Бичача шия, Мов камінь, крик, Не Візантія - До степу звик» [88, с.83]. Филипович частково згадує і про педагогічну діяльність князя. Загально відомо, що Мономах є автором знаменитого «Повчання дітям». Так, у рядочках «Ти не навчай, що щастя наше покора й рай!» [88, с. 86] неокласик закликає боротися, перенестись ніби у Середньовіччя і стати варягом.

Слова вчителя.

Ви проробили чудову роботу. Окрім того, що у цьому вірші є образ Києва, тут присутній і образ Володимира Мономаха. Обидва образи гармонійно вплітаються у рядочки і створюють один цілісний вірш зі своїм неповторним сенсом. Такого результату поет досяг за допомоги екфразису. Запишіть собі визначення, адже у шкільній програмі ви такого не зустрінете.

Теорія літератури.

«Екфразис (грец. Euphrasis — виклад, опис) — розкриття засобами літератури ідейно-естетичного змісту творів малярства, скульптури, архітектури, музики та ін. мистецтв» [39, с. 224].

Слова вчителя.

Ви помітили, що я виділила не тільки архітектурний екфразис, який розкривається в образі Києва, але й об'єднала його з постаттю великого князя, тому доречно виділяти ще й екфразу-присвяту.

Слова вчителя.

Неокласики — вправні митці слів: завдяки досконало підібраній лексиці, ритму та розмаїтості художніх елементів досягається ефект мелодійності. Ти ніби не просто читаєш вірш, а поринаєш у казковий світ музики. Для того, щоб в цьому переконатись, перейдемо до групи музикантів.

Учень декламує поезію «Симфонія» Михайла Драй-Хмари:

«Мідними громами розцвіла естрада,
ніжнотонним током облила каштан
і плеснула дзвінко в зоряне свічадо —
заіскрив скрипками голубий кришталь...
Жалять і цілують флейт жагучі оси,
лащатся гобоїв бархатні джмелі...
Серце молодече п'є медові роси,
хоче жить, творити на своїй землі...
А скрипки шаліють і гримлять фанфари,
летячи на плеса темного Дніпра,—
та Дніпра немає... Може, хтось обмарив.

Чи це струнних звуків чародійна гра...
 Море, тьмяне море — тільки мол у крейді
 (десь у хмарках місяць кажаном летів),
 і стоять високі кораблі на рейді,
 а на реях зорі, зорі золоті» [21, с. 110].

Теорія літератури:

«Симфонія — великий музичний твір для оркестру з однієї або кількох частин, що відрізняються одна від одної характером музики й темпом» [82].

Чи можемо ми поділити вірш на частини?

Пригадайте, що таке сугестія. Чи наявна вона у поезії Михайла Драй-Хмари?

Слова вчителя.

Ось ми наблизились до останньої нашої зупинки. Угадайте, про що йде мова, подивившись на світлину.

Зараз ми з вами простежимо, як розкривається шедевр малярства у поезії Максима Рильського.

Чи знаєте ви, хто зображений на полотні?

«Лінгвістичне дослідження»:

Дослідіть, що можна знайти у Інтернет-мережі про Мадонну.

Словник української мови	Словник іншомовних слів	Вікіпедія
«1. У католиків — назва матері Христа; Богородиця. 2. Зображення Богородиці» [43].	«У католицькій релігії назва Богородиці, а також її зображень в образотворчому мистецтві. 2. Застаріле звертання до заміжньої жінки в Італії» [42].	«традиційне для італійського і взагалі західноєвропейського мистецтва зображення Діви Марії з немовлям Ісусом (рідше — без нього)» [44].

Слова вчителя.

Порівняймо поезії «Сікстинська Мадонна» Максима Рильського й Івана Франка.

Діти читають дві поезії та шукають відмінність у віршах.

Учень 1:

Іван Франко більше звертає увагу на красу Мадонни, називає богинею, красунею, райською рожею. Вона дивиться на всіх з висока, є чистою, непорочною

Учень 2:

Максим Рильський по-інакшому розставляє акценти. Його Мадонна засмучена через те, що знає, яка важка доля чекає її дитя. Вона несе хлопчика як пожертву для спасіння людства.

Слово вчителя.

Сучасні реалії змушують переосмислювати реалії нашого життя. Так, через російське вторгнення 24 лютого 2022р., з'явилося полотно Марини Соломенникової, на якому зображена «Київська Мадонна». Це молода мати Тетяна, яка змушена переховуватися у метро з маленькою дитиною на руках.

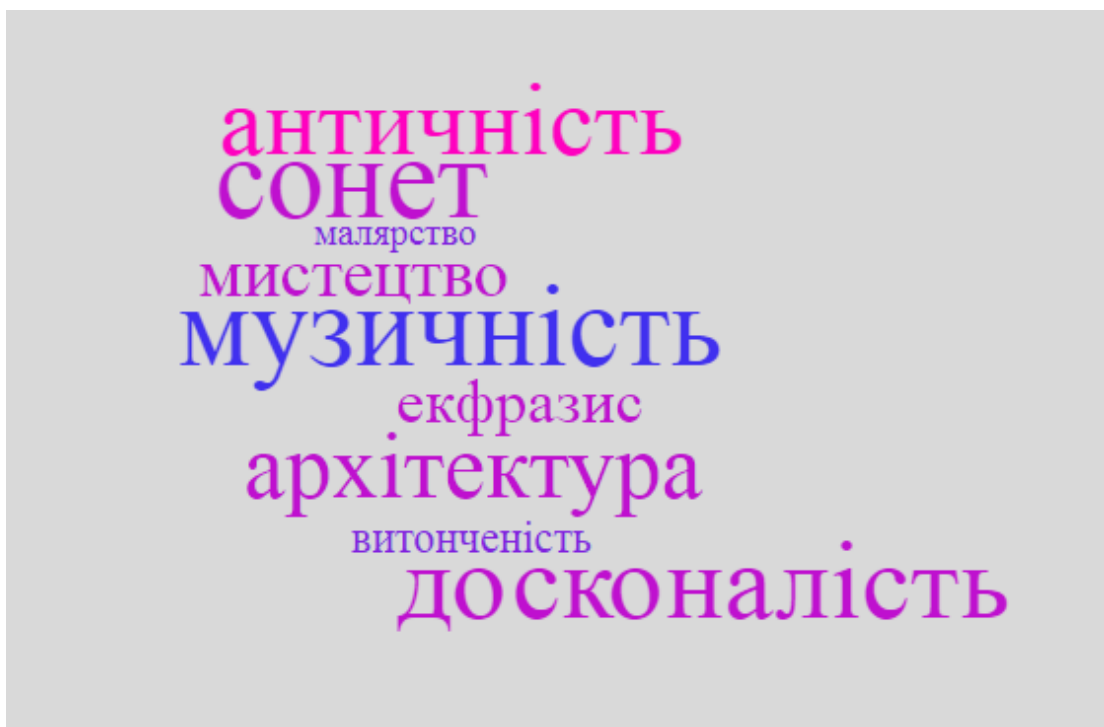
IV.Рефлексія. Підсумок заходу.

Слова вчителя.

Створіть «хмару слів» за ключовими поняттями, які ви сьогодні засвоїли.

Гості отримують листочки з маркерами для виконання завдань.

Зразок.

Приєм «Три-два-один»

1. Зазначте три факти, які для вас були новими та цікавими.
2. Зазначте два факти, які для вас були менш цікавими, або вже відомими.
3. Зазначте один факт, який ви б хотіли вивчити більш детально.

Слова вчителя.

Усе має своє завершення, так і наш захід добігає кінця. Я вірю в те, що ви не тільки пригадали вивчений матеріал, але дізналися багато нового. Чекаємо на нових зустрічах! До побачення!

Такий виховний захід дозволяє учням розкрити свої можливості, показати себе як командних гравців. Окрім цього, інтеграція з іншими видами мистецтва дозволяє поповнити багаж знань та розширити кругозір. У плані-конспекті заходу ми показали, яким чином взаємодія література з іншими видами мистецтва, наповнили його цікавими ілюстраціями та видами робіт, і, безперечно, розглянули деякі приклади екфразису у творчості неокласиків. Також нам вдалося провести паралель із сучасністю.

Висновки до розділу 3

У шкільній програмі не передбачено розгляд поняття «екфразис». Учитель може подати цей термін під час вивчення творчості неокласиків в одинадцятому класі. На жаль, програма передбачає всього декілька годин на ознайомлення з Максимом Рильським та Миколою Зеровим, тому потрібно розробляти позакласні та виховні заходи, у яких більше звертати увагу не тільки на цих двох представників неокласицизму, але і на постаті Павла Филиповича, Михайла Драй-Хмари, Юрія Клена. Ми запропонували три розробки: план-конспект уроку в 11 класі, літературно-музичну композицію за поезією Максима Рильського та виховний захід про творчість неокласиків в аспекті екфразису. Усі три розробки наповнені цікавою інформацією, інтерактивними вправами, зв'язками з іншими дисциплінами (зокрема мистецтвом). Уроки розроблені таким чином, що для продуктивної роботи необхідно пригадати вивчений матеріал, залучати всіх учнів до колективної праці.

Висновки

У результаті проведеного дослідження ми дійшли певних висновків та узагальнень.

Проаналізувавши наукову літературу, пов'язану із дослідженнями екфразису, ми вияснили, що термін «екфразис» виник давно і є досить неоднозначним поняттям. Науковці не змогли дійти до спільної думки і сформулювати єдине визначення екфразису. Окрім цього, ми з'ясували, що не існує загальновизнаних класифікацій. Екфразис пройшов складний етап еволюціонування, з розряду риторики перейшов у літературу, де став одним із художніх елементів тексту, а згодом почав розглядатися вже як окремий жанр, а не частина від цілого твору. На одному з літературних симпозіумів науковцем Леонідом Геллером була виголошена думка про те, що екфразис просто описує будь-який вид мистецтва за допомогою літературних засобів, проте, ми частково розглянули творчість поетів-неокласиків і довели, що це не зовсім не так.

Екфразис активно використовувався у зарубіжній літературі та лише в ХХ столітті частково почав застосовуватись українськими митцями. Його можна знайти у творчості Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та інших письменників, але ми досліджували екфразис у поезії неокласиків, адже саме в них він набув вагомого змісту і розкрив ідейний задум творів по-новому.

Ми простежили, як виявляються мистецькі візії неокласиків і з'ясували, що поети значно збагатили як українську, так і світову літературу зразками поезій досконалих форм. Наші думки цілком збігаються зі словами С. Мельника, який зазначав, що «клясична форма і клясичні сюжети— це символи певного самоусвідомлення людини (як індивіда і митця) у навколишньому світі. Це не застигли зліпки античних часів, а трансформовані і зеволюціонізовані художні прийоми. І еволюція цих форм і сюжетів у їхній здатності ілюструвати взаємозв'язок нової і давньої традиції. Неоклясики заперечували просте перенесення клясичних форм на сучасний ґрунт. Грецькі і римські майстри можуть бути корисні в справі утворення великого стилю» [47, с. 860].

Поети-неокласики надавали перевагу «чистому мистецтву» й оспівували його в своїх віршах, завдяки різноманітним художнім засобам, серед яких значну роль відіграв екфразис. Митці використовували екфрази таких видів, як: музичний, малярський, архітектурний, скульптурний, релігійний, міський та екфрази-посвяти. Три останні види ми не знаходили у класифікаціях, а виділили самостійно на основі опрацьованих матеріалів.

Своє дослідження специфіки використання екфразису у творчості «п'ятірного грона» ми розпочали з творчого доробку Максима Рильського. Його художні візії сформувалися ще в молоді роки завдяки глибоким знанням в царині мистецтва. Поет широко застосовував алюзії та інтертекстуальність, шукав власний стиль. Особливої неповторності набули вірші ще й тоді, коли митець почав використовувати екфрази. У творчості Максима Рильського присутні такі його види: музичний, малярський, архітектурний та скульптурний. Найбільше поет любляв музичний екфразис. Помічаємо чимало віршів - посьвят, в яких автор часто вдається до використання метафор та метонімії. Малярський екфразис – здебільшого для вираження ставлення неокласика до витвору мистецтва. Окрім цього, наперекір атеїстичним часам, у доробку Максима Рильського є вірші, які містять релігійний екфразис, що розкривається у переосмисленні змісту релігійних образів та мотивів. Найменше використовуються архітектурний та скульптурний екфразиси.

На відміну від Максима Рильського, Микола Зеров більше звертає увагу на релігійний та архітектурний екфразиси. Попри те, що теоретики літератури не виділяють релігійний екфразис в окремий тип, ми схильні вважати, щоб його розглядати його серед інших. Можливо, саме переклади Миколи Зерова творів релігійної тематики сприяли широкому використанню такого типу екфразису.

Також Микола Зеров часто використовує образ міста, який сприяє особливому розкриттю та осмисленню змісту поезій. Значну частину творчості неокласика складають екфразиси-посвяти. Такі вірші Микола Зеров писав для того, щоб висловити свою повагу до людини, засвідчити важливість людини в культурно-мистецькому просторі, окреслити роль в розвитку української

літератури, або ж розповісти важливий фрагмент з життя. Майже не спостерігаємо музичний, скульптурний, малярський екфразиси.

Юрій Клен приєднався до угруповання неокласиків пізніше, адже в 20-х роках ХХ століття у нього було написано лише декілька поезій українською мовою, а його літературний талант розкрився аж в 30-х роках. Окрім того, сам поет довго вагався, до якого середовища себе зарахувати. Сонети, написані автором, вважаються взірцевими, античні мотиви простежуються в багатьох рядках поезій, але поет більше надає перевагу тим мотивам, що є домінуючими у неоромантиків. Досліджуючи його творчий доробок, ми простежили, що Юрій Клен використовував найбільше релігійний та міський екфразиси, фігурують декілька поезій-посвят. Показовою в цьому плані є збірка «Каравели» де, окрім екфрастичних елементів, наявне індивідуальне бачення деяких світових образів.

Михайло Драй-Хмара сприймав світ по-філософськи, тонко вловлював і переносив у свої поезії всю гаму барв та різноманітність звуків, почуттів. Його рання творчість містить мало звернень до світової культури, вона наповнена власною красою та легкістю, неологізмами. Митець був музичним естетом і намагався довести свої словесні форми до ідеалу. Проте музичного екфразису ми не спостерігаємо у його доробку. Натомість є релігійний та міський, які переважно мають сонетну форму та дозволяють переосмислити образи по-новому.

Павло Филипович розпочинає свій літературний шлях ще будучи студентом. Вірші поета містять багато фольклорних, культурологічних та любовних мотивів, він виступив як майстер поетично-літературного пейзажу. Проте досить мало поезій, де відбувається переосмислення образів та мотивів і висвітлення світових надбань людства. Ми простежили у творчості Павла Филиповича лише один вид екфразису – міський.

Ми дослідили, що творчість поетів-неокласиків є вагомим для розуміння літературного процесу ХХ ст., але в шкільній програмі виділено мало годин на вивчення цієї теми. Зокрема, у п'ятому класі розглядається творчість Максима

Рильського, в одинадцятому класі – творчість неокласиків в цілому, Максим Рильський. Поезії Юрія Клена, Павла Филиповича та Михайла Драй-Хмари пропонують учням опрацювати самостійно.

У нових програмах концепції НУШ наявні поезії Максима Рильського на вибір. Укладачі програм пропонують продовжити знайомство з поетом у шостому класі. Ми розробили блок завдань для учнів середньої школи, у яких простежується зв'язок з іншими предметами, задіяні ключові компетентності та є можливість використовувати матеріали під час дистанційного навчання. Окрім цього, запропонували три плани-конспекти.

Розробляючи матеріали для учнів різного віку, ми внесли поняття «екфразис» і подали його таким чином, щоб не переобтяжувати школярів, а зацікавити їх і мотивувати їхню навчальну діяльність.

Перспективою наших подальших досліджень вбачаємо у переосмисленні, декодуванні основного ідейно-естетичного змісту художніх творів за допомогою екфразису не тільки у неокласиків, але й інших поетів та прозаїків.

Список використаних джерел:

1. Агеєва В. П. Психоаналіз соцреалізму: лірика Максима Рильського періоду зламу. Наукові записки НаУКМА. 2009. Т. 98 : Філологічні науки. С. 11-24.
2. Башманівський В. І. Микола Зеров – неокласик: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 172 с.
3. Башманівський В. І. Рецепція давньоукраїнських мотивів у поезії М. Зерова/ кн. *Літературознавчі студії: До 30-річчя наукової діяльності Петра Білоуса*. В. 1. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. С.28-36.
4. Білокін С. Микола Зеров. URL:
<https://www.s-bilokin.name/Personalia/Zerov/7.html>
5. Бовсунівська Т. В. Екфразис & інтермедіальність. Літературознавчі студії. 2013. Вип. 39(1). С. 109-115.
6. Бовсунівська Т. В. Синкретизм мистецтва і становлення теорії екфразису. Екфразис. Вербальні образи мистецтва [текст]: монографія / за ред. Т. Бовсунівської; пер. з англ. І. Малішевської, з пол. та рос. Д. Литовченка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2013. 237 с.
7. Брюховецький В. Микола Зеров: Літературно-критичний нарис. К., 1990. 307 с.
8. Варнацька В. Г. Між літературою і живописом: трансформація екфразису. *Молодь і ринок*. 2014. №3(110). С. 38-41.
9. Великий четвер. Вікіпедія. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80
10. Вічний образ. Список літературознавчих термінів. URL:
https://zarlit.com/textbook/10klas_2/21.html
11. Вставте потрібні за змістом слова. Wordwall. URL:
<https://wordwall.net/uk/resource/35221658>
12. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Науковий редактор: Олександр Галич. Київ: Либідь, 2005. 460 стор.
13. Гальчук О. Античність у ліриці Юрія Клена: дзеркало і задзеркалля. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2014. №2. URL:

- http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=stkm_2014_2_5
14. Генералюк Л. С. Екфразис і гіпотипозис у контексті *correspondence des arts*. *Наукові записки*. Випуск 114. 2013. С. 52-77.
 15. Гоголь Н. В. Шляхи реалізації культурологічного підходу засобами шкільного підручника української літератури для 5-го класу. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2019. Вип. LXXXVI. С. 97–103.
 16. Гордієнко О. А. Шевчук Т.О. Ліричні твори на уроках читання в початковій школі // *Педагогічна Житомищина*, 2009. № 1. С. 54-57.
 17. Демська-Будзуляк Л. М. Українське літературознавство від ідеї до тексту: неокласичний дискурс (на матеріалі студій кінця XIX – першої третини XX ст.): кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література, 10.01.06 – теорія літератури. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Київ, 2020. 400 с.
 18. Діоніс. Міф про Діоніса, Лікурга, Мідаса М. А. Кун. Легенди і міфи Давньої Греції. Supermif. URL: https://supermif.com/greki/kun/bogi_16.html
 19. До 120-річчя від дня народження Максима Рильського (1895—1964), українського поета і громадського діяча. URL: <http://secinfchounbk.blogspot.com/2015/03/120-18951964.html>
 20. Домонтович В. Болотяна Лукроза. Київські неокласики; упор. Віра Агеєва. Київ: Факт, 2003. С. 271–302.
 21. Драй-Хмара М. Поезії. Нью-Йорк, 1964. 295 с.
 22. Драй-Хмара М. Проростень, 1919-1926. Слово, 1926. – 51 с.
 23. Екфразис. Вікіпедія. Апдейт. URL: <https://uk.upwiki.one/wiki/Ekphrasis>

24. Енциклопедія освіти [гол. ред. В. Г. Кремень]. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
25. Жиліна М. Метафорика образу міста в поезії неокласиків. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст.* 2010. Вип. XXIII, ч. 2. С. 343-352.
26. Залізні сонети / Переклад з нім. О. Бургардта. Х., 1925. 126 с.
27. Зеров М. К. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1: Поезії. Переклади / Упор. Г. П. Кочур, Д. В.Павличко. 843 с.
28. Знайди визначення (5клас). Wordwall. URL:
<https://wordwall.net/uk/resource/35221406>
29. Іванисенко В. П. Михайло Драй-Хмара / *Письменники Радянської України: 20-30 роки.* Київ, Радянський письменник, 1989. С.235-263.
30. Ідеалістичний світогляд Григорія Сковороди і Юрія Клена. Золота пектораль. URL:
<https://zolotapektoral.te.ua/%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D1%81%D0%BA/>
31. Каравела. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL:
<http://sum.in.ua/s/karavela>
32. Котенко Н. Неп'ятірне гроно київських неокласиків. URL:
https://issuu.com/smoloskyp/docs/neoklasyky_vstup_kotenko
33. Клен Ю. Вибране / Упоряд., авт. передм. та приміт. Ю. Ковалів; К.: Дніпро, 1991. 461с.
34. Клен Ю. Каравели. Прага, 1943. 143 с.
35. Клен Ю. Твори: У 4 т. / за ред. Є. Маланюка. Т.3. Торонто: Фондація ім. Юрія Клена, 1960. 221 с.

36. Лібрето. Словник української мови. Академічний словник (1970-1980). URL:
<http://sum.in.ua/f/libreto>
37. Література на полі медій. Збірка наукових праць відділу теорії літератури та компаративістики Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України / Ред. Гундорова Т. І., Сиваченко Г.М. Київ, 2018. 633 с.
38. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.1 / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608с.
39. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
40. Літературознавчі студії: збірник наукових праць / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2001. Вип. 34. 2012. 381 с.
41. Лот (біблійна особа). Wikiukuk. URL:
[https://wikiukuk.top/wiki/Lot_\(biblical_person\)](https://wikiukuk.top/wiki/Lot_(biblical_person))
42. Мадонна. Словник іншомовних слів. URL:
<https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%25EC%25E0%25E4%25EE%25ED%25ED%25E0>
43. Мадонна. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL:
<http://sum.in.ua/s/madonna>
44. Мадонна (мистецтво). Вікіпедія. URL:
[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B0_\(%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B0_(%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE))
45. Максим Рильський «Києву». Youtube. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=18a-Wx32EPs>
46. Медведева Н. В. Особливості художнього сприймання у молодшому шкільному віці. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Житомир: Вид-

- во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. Т. VI. Психологія обдарованості. Випуск 9. С. 278-288.
47. Мельник С. До питання становлення неокласичної концепції в розвитку української літератури. Визвольний шлях. 1994. Кн.7. С. 857–862
48. Миронець Н. Україна в житті та творчості Освальда Бургардта (Юрія Клена). Етнічна історія народів Європи. 2004. Вип.16. С. 106-113.
49. Мисько Е. Львівська академія мистецтв у міжнародних зв'язках. Діалог культур: Україна у світовому контексті: Мистецтво і освіта. 3, 1998, С. 79–81.
50. Мітчел Т. Екфразис та інакшість. Екфразис: Вербальні образи мистецтва [текст]: монографія / за ред. Т. Бовсунівської; пер. з англ. І.Малішевської, з пол. та рос. Д. Литовченка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2013. 237 с.
51. Модельна навчальна програма «Українська література» 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти / Автори: Архипова В. П., Січкач С. І., Шило С. Б. URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Arkhypova.Sichkar.Shylo.14.07.pdf>
52. Модельна навчальна програма «Українська література» 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти / Автори: Чумарна М. І., Пастушенко Н. М. URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Chumarna.Pastushenko.07.09.pdf>
53. Модельна навчальна програма «Українська література» 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти /Автори: Яценко Т.О. та ін. [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 64с.
54. Мочернюк Н. Д. Проблеми художнього простору в екфразистичних описах. Іноземна філологія. 2014. Вип. 126(1). С. 291-296.

55. Мочернюк Н. Д. Синтез мистецтв: літературознавчий контекст. Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. 2013. Вип. 28. С. 188-198.
56. Мочернюк Н. Д. Українська література 20 - 30-х років ХХ століття у взаємодії з образотворчим мистецтвом: інтермедіальний дискурс [Текст]: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01, 10.01.05. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 421 с.
57. Мудрості від Максима Рильського. Вислови, поради, роздуми, настанови, звернення, міркування про філософію буття / упорядник М. Г. Рильський. Київ. Саміт-Книга, 2019. 264 с.
58. Мунтян І. Варіант «неокласики» Михайла Драй-Хмари. *Слово і час*. 1997. №8. С.57-61.
59. Наливайко Д. Взаємозв'язки та взаємодії літератури й інших мистецтв в аспекті компаративістики // На пошану пам'яті Віктора Китастого: Зб. наук. пр. / НаУКМА; Упоряд. Моренець В.П. Київ. Вид. дім. "КМАкадемія", 2004. С.115-145.
60. Неборячок Ф. М. Максим Рильський [Текст]: літературно-критичний нарис. Львів : Вид-во ун-ту, 1955. 60 с.
61. Нелепов В. Наступна республіка. URL:
<https://medium.com/nastupna/neoclassical-kyiv-cbf6f0e8ae1b>
62. Неокласицизм та неокласики в українській літературі. Українська література. URL:
<https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2685-neoklasitsizm-ta-neoklasiki-v-ukrajinskij-literaturi>
63. Ніколенко О. «Круглий стіл». Наблизити коло читання до потреб дитини / Ніколенко Ольга, Мацапура Валентина, Орлова Ольга, Чередник Людмила, Зуєнко Марина, Чеботарьова Анастасія // *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2010. № 5. С. 4–9.
64. Новиченко Л. М. Поетичний світ Максима Рильського. Київ: Наукова думка, 1980. 406 с.

65. Ноктюрн. Словник української мови. Академічний словник (1970-1980). URL:
<http://sum.in.ua/s/noktjurn>
66. Опера. Словник української мови. Академічний словник (1970-1980). URL:
<http://sum.in.ua/s/opera>
67. Оперета. Словник української мови. Академічний словник (1970-1980). URL:
<http://sum.in.ua/s/opereta>
68. Павличко Д. В. Безсмертний майстер : поезії , переклади / Зеров М. Твори : в 2-х т. ; упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. – К. : Дніпро, 1990. Т. 1. С. 14–20.
69. Павличко Д. В. Листи у вічність / Жовтень. 1969. № 6. С. 125.
70. Петров В. Текст доповіді про Максима Рильського / Корогодський Р. І дороги. І правди. І життя. Київ: Гелікон, 2002. С. 317-354.
71. Полістильні параметри «неокласичної» літератури М. Драй-Хмари. Studfiles. URL:
<https://studfile.net/preview/9172491/page:5/>
72. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська література: 5–9 класи. К. В. Таранік-Ткачук, М. П. Бондар, О. М. Івасюк, С. А. Кочерга, Л. І. Кавун, О. І. Неживий, Н. В. Михайлова, Р. В. Мовчан (керівник групи). – К., 2013 (зі змінами, затвердженими наказом МОН № 804 від 07.06.2017 р.)
73. Рильський М. Т. Вибрані твори: у 2 т. (Бібліотека Української Літературної Енциклопедії: вершини письменства) / Редкол.: Павличко Д. В. (голова), Зяблюк М. П. (заст. голови) та ін. Київ: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2005. Т.1: Вірші. Поеми. Вступна ст. Панченка В. Є.; Укладачі Колесник В.Л., Панченко В. Є, Слободяник А. Я; Худ. оформлення серії та іл. Стратілата М. І. 608 ст.
74. Рильський М. Т. Зібрання творів у двадцяти томах. Т. 1: Поезії 1907–1929. Проза 1911–1925. Київ: Наукова думка, 1983. 535 с.

75. Рильський М. Т. Зібрання творів у двадцяти томах. Київ: Наукова думка, 1983. Т. 2: Поезії 1930-1941. 432 с.
76. Рильський М. Т. Зібрання творів: У 20-ти т.: Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи. Т. 19-20 / Редкол.: Л. М. Новиченко (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1983. Т. 19: Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи (1907-1956) / Упоряд.: Н. А. Підпала, Р. Я. Пилипчук, К. М. Секарева; Ред. Л. М. Новиченко. 1988. 704 с.
77. Рильський М. Т. Зібрання творів: У 20-ти т.: Листи. Т. 20. / Редкол.: Л. М. Новиченко (голова) та ін.. Київ: Наукова думка, 1983-1990. Т. 20: Листи (1957-1964) / Упоряд.: Н. А. Підпала, Р. Я. Пилипчук, Прим.: Н. А. Підпала; Ред. Тому Л. М. Новиченко, Б. М. Рильський. 1990. 896 с.
78. Родіонова І. Стилєтворчі доміанти поезії Михайла Драй-Хмари// Історична ретроспектива в українській літературі: Збірник наукових праць. Київ, 2003. С.114-119.
79. Ростислав Семків про неокласиків. Youtube. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=9emiD89ArM0>
80. Русанова М. О. Зародження неокласицизму в Україні. Неокласицизм в хореографії, музичному мистецтві, літературі і драматургії. *Молодий вчений*. 2020. № 10(2). С. 321-324.
81. Сарапин В. В. Поезія Юрія Клєна та її місце в літературному процесі першої половини ХХ століття: автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 - українська література. [наук. керівник Погребенник Володимир Федорович]; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 20 с.
82. Симфонія. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL:
<http://sum.in.ua/s/symfoniya>
83. Софія Київська. Національний заповідник. Золоті ворота. URL:
<https://st-sophia.org.ua/uk/muzeyi/zoloti-vorota/zoloti-vorota/>
84. Томчук О. Ф. Культурологічний пафос О. Бургардта-неокласика/ Міжнародний культурний портал Експеримент. URL:

<https://md-eksperiment.org/post/20160524-kulturologichnij-pafos-o-burgardta-neoklasika>

85. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 клас. Рівень стандарту / Авторський колектив під керівництвом Мовчан Р. В. К., 2017 (чинна з 01.09.2018). URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/program-ukr-lit1.pdf>
86. Українська література. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітнього навчального закладу. Філологічний напрям (профіль–українська філологія). Профільний рівень (укл. М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк-керівники авторського колективу; Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк. За заг. ред. Р. В. Мовчан). URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/program-ukr-lit1.pdf>
87. Филипович П. Поезії. Київ: *Радянський письменник*, 1989. 179 с.
88. Филипович П. П. На поталу камінним кригам. URL:
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14121>
89. Фредерік Шопен. Вальс № 7. - Chopin - Waltz Op. 64 No. 2. Youtube. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=CPBxYLaJOrs>
90. Червченко О. Античні та біблійні ремінісценції у поетичному дискурсі українських неокласиків. *Слово і Час*. 2004. № 8. С. 65-74
91. Чікарькова М. Образ Музи в українській поезії кінця XIX - поч. XX ст. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: ВД «Гельветика», 2018. Вип. 20. Т. 3. С. 84-87.
92. Шевчук О. Б. Позакласна робота з української літератури як складова професійно - педагогічної діяльності вчителя-словесника. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія

- 16: Особистість вчителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 21 (31). С. 237-241.
93. Шерех Ю. В. Легенда про український неокласицизм. URL:
<https://web.archive.org/web/20131005005016/http://www.utoronto.ca/elul/lit-crit/Neokliasyky/Sherekh-neokliasyky.pdf>
94. Юхимук Я. В. Екфразис як функціональна складова інтермедіальності та інтертекстуальності. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Філологія. Літературознавство. 2015. Т. 259. Вип. 247. С. 155-160.
95. Юхимук Я. В. Поетика та типологія музичного екфразису у прозі другої половини ХХ - початку ХХІ ст. (компаративний аспект) [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2017. 20 с.